

«*Grossus argenteus triplex*» în Moldova (II)

Viorel M. BUTNARIU*

La 1574, autonomia Moldovei a fost drastic diminuată. Măsurile de o duritate fără precedent aplicate punitiv în această regiune de frontieră, readusă astfel sub controlul exclusiv al Porții, erau și un serios avertisment adresat Republicii nobiliare care, pe viitor, trebuia să se abțină de la orice amestec. Raportată la măsurile generale de propășire a Imperiului, în principal securizarea frontierelor prin păstrarea bunelor relații cu Iranul safavid, pacificarea Ungariei, în 1568, și normalizarea relațiilor cu Rusia moscovită, în 1570, campania turco-tătără întreprinsă în Moldova în vara aceluia an trebuia să pună capăt vechii rivalități economice polono-otomane la Dunărea de Jos. De aceea, ținând seama de condițiile impuse „regelui roman”¹, care a recunoscut *de jure*, pentru prima dată, dezmembrarea fostului Regat Apostolic, succesul repurtat acum de Înalta Poartă părea decisiv, dacă se are în vedere că padișahul a refuzat să mai respecte caracterul dinastic al domniei țării² și a adresat Cracoviei reproșuri pentru amestecul militar în Moldova.

Șase decenii mai târziu, la 1634, prin convenția din august și ahidnameaua din septembrie acordată marelui sol Jakób Zelinski la Constantinopol, sultanul și-a afirmat categoric voința de a nu mai admite nici un fel de ingerință a Poloniei în țările române, care erau astfel readuse „sub ascultarea firmanului scris”. În mod tacit, regele polon a acceptat starea de fapt de care a depins pentru jumătate de veac securitatea granițelor nordice ale Imperiului și, totodată, semnifica eșecul politicii orientale polone³.

Expresie a inițiativelor avute de fiecare suveran în politica monetară, a cumulării de noi elemente conflictuale în relațiile internaționale de pe continent și a evenimentelor militare, peisajul monetar din Moldova a înregistrat modificări semnificative așa cum rezultă, chiar și la prima vedere, din compoziția și structura depozitelor monetare încheiate în acest răstimp. În continuarea investigației întreprinse⁴, avem în vedere un lot alcătuit din 65 tezaure care însumează peste 11.220 monede recuperate. Din informațiile editorilor cunoaștem că 12 descoperiri erau depozitate în vase de lut, din care patru de tip pușculiță, 11 aveau în compoziție și piese de podoabă și/sau accesorii vestimentare, iar un tezaur se păstrează în formă de salbă. În cea mai mare parte am putut verifica informațiile edite, mai puțin pentru emisiunile care alcătuiesc 21 tezaure indicate cu un asterisc întrucât, fie au fost trimise la Comisia arheologică de la Sankt-Petersburg, fie nu cunoaștem colecția în care se află, fie așteptăm acceptul de a le putea cerceta.

De la prima abordare a materialului numismatic pentru anii 1574-1612, așa cum erau înțelese lucrurile atunci⁵, unele date au căpătat detalii și ipoteze sau încheieri nesigure au trebuit revizuite. În bună măsură,

* Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași; mb_viorel@yahoo.fr

¹ Potrivit ahidnamei din 17 februarie 1568, pacea cu Austria era condiționată de respectarea unor obligații mai vechi ale regelui roman: plata haraciului de 30.000 ducați anual și recunoașterea dinastiei Zápolya în Transilvania, a cărei stăpânire era confirmată acum regelui Ioan, și se garanta dreptul Stărilor ardelenene de alegere a noului rege după extincția lui

Zsigmond János II (Lefaiivre, *Les Magyars*, p. 172-173).

² Gh. David, *Întiul Basarab pe tronul Mușatinilor*, Magazin istoric, 1982, nr. 7, p. 9-11; nr. 8, p. 14-17; idem, *Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582-1591)*, București, 1984.

³ Gemil, *Țările române (1621-1672)*, p. 84-86.

⁴ V.M. Butnariu, «*Grossus argenteus triplex*» în *Moldova (I)*, AIIIași, 47, 2010, p. 237-352.

cea mai mare parte a informațiilor o datorez colegilor muzeografi și cercetători, pentru care am simțit datoria de onoare a le mulțumi.

4. Etapa 1575-1594

Sub domnia sultanului Murad III, în pofida acalmiei instalate, Moldova a rămas o regiune asupra căreia Republica nobiliară, ca mare putere europeană, și Imperiul Otoman, ca element de bază al sistemului politic continental, și-au disputat prioritatea. Timp de două decenii, mai exact în perioada 1575-1594, ambele puteri au depus eforturi de integrare a economiei agrare a Moldovei în sfera de interese a blocului polono-lituanian, respectiv de orientare a ei către piața levantină prin aplicarea aici a unei fiscalități excesive⁶, asemenea Țării Românești⁷. Și, pentru a complica starea de fapt, „țara” a fost lăsată pradă, de fiecare, cazacilor și tătarilor.

La contradicțiile otomano-polone s-au adăugat divergențe mai vechi în raporturile cu Casa de Austria. Ele s-au făcut simțite și în politica monetară prin care fiecare factor de putere a vizat dobândirea de avantaje economice pe piața Principatului ardelean. Față de intensificarea circulației monedelor polone⁸, prin decretul din 15 octombrie 1577 împăratul a impus noi parități valorice la denarul imperial în raport cu groșii (grosze) de Coroană emiși până la 1511 și jumătățile de groși (pólgrosze) lituanieni⁹, dispoziție reluată la 1585, 1592 și 1600. Devalorizarea denarului a creat serioase dificultăți pe piața monetară din estul continentului, așa cum sugerează chiar aspectul pieselor imperiale de tip „Madona cu Iisus” și legenda PATRONA VNGARIAE, al căror aliaj le apropia de emisiunile de billon.

Apreciate în contextul epocii, ca și prin urmările avute în deceniile următoare, măsurile fac dovada modului în care adversari de prim rang s-au străduit să încline în folosul exclusiv nestatornică balanță dintre *jus* și *potentia*, dar marile reforme înfăptuite acum pun și mai clar în evidență unele trăsături particulare ale „spațiilor monetare” otoman, german și polon¹⁰.

Statul otoman a edificat un sistem monetar bazat, la început, pe emisiunile de aur destinate comerțului extern, asprul necesar tranzacțiilor curente și mangărul folosit în schimburile mărunte. Din 1517, sistemul a devenit tot mai complex prin acceptarea altor emisiuni de argint (medin/para, dirhem/șahî, nasri) provenite din regiunile orientale și nord-africane cucerite, ceea ce a conturat mai multe arii monetare distincte. Pentru producția și circulația monedei de argint tradiționale, asprul, au rămas Rumelia și o parte a Anatoliei.

În ce privește sistemul monetar otoman, pentru anii 1512-1603 beneficiem de o primă analiză în detaliu asupra descoperirilor din Moldova¹¹. Pe baza unor criterii de ordonare tipologică au fost stabilite trei etape de circulație a monedei de argint tradiționale, asprul (akçe). A doua etapă, caracterizată de un nou aflux de aspri și apariția altânurilor (sultanini), cuprinde ultima decadă a domniei lui Süleyman I, 1555/1566, și se încheie în vremea lui Murad III cu anii 1584-1586¹². Creșterea prețurilor la argint în aceste decenii, pe fondul crizei extracției miniere, al dereglării pieței aurului și al ineficienței controlului monetărilor, au impus atunci adoptarea de măsuri severe de modificare a agiotajului. După închiderea

⁵ V.M. Butnariu, *Moldova între „spații monetare” și „rajiuni de stat”*. Anii 1574-1611, SCN, 12 (1997), 1998, p. 157-172.

⁶ M. Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les Pays Roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, RÊSEE, 13, 1975, 3, p. 407-415.

⁷ B. Murgescu, *Economiile sud-estului Europei în epoca modernă timpurie: între Istanbul și Occident*, în *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, ed. Cr. Luca și I. Cândea, București-Brăila, 2009, p. 354.

⁸ I. Gedai, *Polskie monety na Węgrzech w XVI i XVII w.*,

WN, 31, 1987, 3, p. 165-175.

⁹ L. Huszár, *A lengyel pénzek forgalma Magyarországon XVI-XVII századokban*, NK, 68-69 (1969-1970), 1970, p. 59.

¹⁰ V.M. Butnariu, *Europa de la medieval la modern. Secolele XVI-XVII, în Moldova și economia de schimb europeană. Secolele XIV-XVIII*, Biblioteca Fundației Academice „A.D. Xenopol”, 8, Iași, 2003, p. 60-72; Butnariu, *Transilvania (1526-1714)*, p. 76-90.

¹¹ Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*.

¹² *Ibidem*, p. 102.

minelor de argint și sistarea producției atelierelor din Serbia și Bosnia, în exercițiul financiar din anii 1584-1586 statul otoman a recurs la prima devalorizare oficială a monedei sale tradiționale prin reducerea greutateii asprului de la 0,682 g la 0,384 g¹³.

La moartea împăratului Karl V, Imperiul Romano-German a traversat o etapă de reorganizare, evoluând ca o „lume închisă” lipsită de principalele resurse și de un sistem monetar unitar, iar problemele sale generale au fost subordonate intereselor Casei de Austria, susținătoare a Contrareforme, în interior, și a luptei antiotomane, în afară. Toate reglementările cu privire la activitatea monetărilor și de calculare a emisiunilor de argint după marca de Köln – politică inițiată de Karl V. von Habsburg și continuată de urmași – nu au fost respectate, fie de prinții saxoni, fie de posesorii minelor de argint care au respins tariful oficial. Creșterea prețului la argint a impus, și aici, într-o primă fază, reforme prin care a fost creat Reichsgulden/Guldentaler (Augsburger Münzordnung din 19 august 1559)¹⁴ și Reichstaler (Münzedikt din 30 mai 1566)¹⁵. Alte hotărâri dietale au interzis fabricarea de Pfennig și Heller fără autorizație specială (1570), apoi a fost limitată seria emisiunilor mărunte (1574, Ratisbona și 1582, Augsburg)¹⁶.

După 1580, când tentativa Spaniei de a dobândi hegemonia în Atlanticul de Nord a fost susținută de intrări masive de metale prețioase, a fost nevoie să se recurgă la modificarea agiotajului prin scăderea oficială a valorilor la toate emisiunile de argint mari și de aur. De aceea, în 1585, negociatorii întruniți la Frankfurt am Main au ajuns de comun acord în stabilirea unui tarif unic la principalele emisiuni (ungarischer Dukat = 114 Kr, de la 104 Kr; rheinischer Goldgulden = 82 Kr, de la 75 Kr; Reichgulden = 64 Kr, de la 60 Kr; Reichstaler = 74 Kr, de la 69 Kr), valori care au rămas valabile până la 1619¹⁷.

După 1557, în Polonia, burghezia locală a fost înlocuită în afaceri de italieni, armeni și evrei, în vreme ce întoarcerea la economia agrară a consolidat puterea nobilimii funciare¹⁸. Dar creșterea apreciabilă a producției la cereale a atras în circulație o cantitate uriașă de monede de argint devalorizate, provenite mai cu seamă din Țările de Jos. În scurt timp, cel mai mare producător de cereale de pe continent, confruntat cu aceeași creștere a prețurilor ca pretutindeni, a creat contemporanilor imaginea sacului plin cu taleri „răi și nevalabili taxați între 25,03 și 31,17 groși”. Pentru combaterea inflației, a fost convocată dieta de la Piotrków, ale cărei dezbateri s-au încheiat cu adoptarea Proclamației regale din 14 iunie 1567¹⁹, rămasă fără urmări. După compromisul încheiat la Lublin (4 iulie 1569), când șleahța a renunțat la încorporarea integrală a Marelui Ducat de Lituania, timp de un deceniu Republica nobiliară nu a bătut monedă²⁰.

În urma decesului lui Zsigmond János II, survenit la 24 martie 1571, Poarta a sprijinit candidatura lui Báthory István la cârma Transilvaniei. Deși catolic fervent, acesta se dovedise ostil Casei de Austria și devotat Porții. Ales la 25 mai 1571 în dieta de la Wissenburg²¹, dar lipsit de apelativul *Dei gratia*, a fost nevoit să depună jurământ în secret împăratului, ca rege legitim al Ungariei, „a-i fi credincios ascultător și cu supunere în slujbă ca voievod” în Transilvania²² a cărei stăpânire îi era recunoscută *vita durante*. Opțiunea noului sultan de susținere a candidaturii voievodului Báthory și la tronul Poloniei, unde a fost ales rege la 14 decembrie 1576 cu sprijinul partidei cancelarului Jan Zamoyski, a accentuat rivalitatea dintre „țara Lehieii aflată sub ascultare și supunere”²³ și Casa de Austria.

¹³ *Ibidem*, p. 41-49.

¹⁴ Engel, Serrure, *Traité (1897)*, p. 124-125; J. de Mey, *European Crown size coins and their multiples, I, Germany, 1486-1599*, Amsterdam, 1975, p. 10.

¹⁵ Engel, Serrure, *Traité (1897)*, p. 125; J. de Mey, *op. cit.*, p. 10.

¹⁶ Engel, Serrure, *Traité (1897)*, p. 125-126.

¹⁷ *Ibidem*, p. 126.

¹⁸ Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, p. 222.

¹⁹ Mikolajczyk, *Einführung*, p. 44-46.

²⁰ Cu excepția orașului Gdańsk care a emis piese obsidionale în 1577 (Gumowski, p. 190-191).

²¹ Lefavre, *Les Magyars*, p. 182; Rodica Ciocan, *Etienne Batory et l'idée de croisade*, Balcania, 8, 1945, p. 155.

²² Butnariu, *Transilvania (1526-1714)*, p. 120.

²³ Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 246.

Conform înțelegerii de la 1569, care a transformat uniunea dinastică într-o federație, erau păstrate administrația, legislația și atelierile proprii. Pe această bază, Ordonanța monetară din 24 aprilie 1578 a lansat seria monedelor de argint în același sistem de calcul, cu titlu de XIV lotoni (la taler, póltalar, szóstaki și trojaki) și VI lotoni (la grosz și szelağ). Primii trojaki de Coroană au fost bătuți un an mai târziu, cei de Lituania și ai orașului Riga au fost emiși pe baza Ordonanței monetare din 5 ianuarie 1580, care păstra titlul de XIV lotoni la aceleași piese, îl cobora la $V^{2/5}$ lotoni la grosze și $II^{3/5}$ lotoni la szelağ. Pentru alte nominaluri mărunte relansate se stabilea titlul de $V^{2/5}$ lotoni la pólgrosze, respectiv $I^{1/2}$ lotoni la denar²⁴.

Așadar, în vreme ce cantități fabuloase de argint american au fost plasate de bancherii genovezi spre Lisabona (ca venituri regulate în beneficiul Regelui Catolic), Veneția și Florența (către Levant), și, din 1580, refugiarea creditorilor sefarzi la Constantinopol a adus aici credite și dobânzi apreciabile rambursate în aur, Republica nobiliară și-a creat un sistem monetar unitar și stabil în care trojaki²⁵, nominal de valoare medie, avea un titlu asemănător de 875‰ cu piesele mari, taler și jumătate de taler. Încheierea procesului de unificare a sistemului monetar polon²⁶ era doar punctul de plecare în tentativa de statornicire a noii „ordini”. În timp ce sultanul a căutat să atragă Republica nobiliară în sfera politicii antihabsburgice, sprijinind uniunea personală transilvano-polonă, regele a profitat de linia concesivă în politica otomanilor și a stăruit în lărgirea și consolidarea blocului monetar polono-lituanian prin emiterea de *grossus argenteus triplex* sub controlul strict al Coroanei.

Pentru o mai bună lămurire, amintim că sistemul monetar din sudul Imperiului, unde calculația la piesele de argint se baza pe raportul Guldentaler-Kreuzer (la Frankfurt am Main au fost negociate echivalențe noi numai pentru statele din sud cu care Austria avea încheiate acorduri comerciale), era diferit de cel din spațiul nordic unde calculația se făcea la Taler-Groschen. În baza acestui sistem, *grossus argenteus triplex* a fost adoptat de Prusia – emisiuni în 1530, 1541 și, sub regență, în 1586 –, simultan a funcționat în Principatul electoral de Brandenburg în vremea lui Joachim II Hector²⁷ și Johann der Weise von Neumark²⁸, care au emis Dreigröschler (halbe Örtler) în 1553, respectiv 1544 și 1545, în ducatele sileziene de Liegnitz-Brieg, în 1543, și de Cieszyn-branșa Piast²⁹, în 1591-1592 și 1596-1597.

Orașul Riga a emis în sistemul monetar livonian până în 1581, când a fost forțat să renunțe pentru a emite trojaki în sistemul polon³⁰; asemenea, și ducatul de Kurlanda, în 1586, a emis primii Dreigröschler³¹.

Pentru Transilvania, deoarece instituția principatului nu a fost recunoscută în 1571 nici de împărat, nici de sultan, Bathory a emis la Baia Mare, pentru Marele Ducat de Lituania, taleri cu milesimul 1585 și 1586 și intitulația principe al Transilvaniei³². Mai târziu, după dobândirea majoratului, autointitulatul principe Báthory Zsigmond a bătut hármas garas în sistemul polon (erau echivalente cu trojaki, fiecare valorând nouă denari) dar, având în vedere mesajul politic exprimat, trebuie făcută deosebirea între emisiunile cu milesim 1594 și cele din anii următori.

²⁴ Gumowski, *Handbuch*, p. 208.

²⁵ Dintre lucrările recente care oferă o bază de informare valoroasă, vezi și la E. Kopicki, *Monety Zygmunta III Wazy*, Szczecin, 2007, p. 330; D. Ejzenhart, *Herby i znaki mennicze na trojakach polskich*, Wrocław, 2008.

²⁶ Anunțată în 1569, pregătită în 1578 și realizată deplin în 1580 (Mikolajczyk, *Einführung*, p. 48).

²⁷ Bahrfeldt, *Das Münzwesen der Brandenburg*, p. 199, nr. 382.

²⁸ *Ibidem*, p. 237-238, nr. 461-462; E. Neumann, *Brandenburg-preußische Münzprägungen unter der Herrschaft der Hohenzollern 1415-1918. Band 1. Zeit der Kurfürsten 1415-1701*, Köln, 1998, p. 104, nr. 6/41.

²⁹ J.A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach Polskich X-XX w.*, Wrocław-Varșovia-Cracovia-Gdansk-Lódź, 1990, p. 184, nr. 1469-1470.

³⁰ J. Rutkowski, *Les questions économiques et financiers sous le règne d'Etienne Báthory*, în *Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracovia, 1935, p. 314-316.

³¹ E. Kruggel, G. Gerbaševskis, *Die Münzen des Herzogtums Kurland*, Riga, 2000, p. 54.

³² G. Gündisch, *Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530-1828)*, NZ, Neue Folge, 26. Band, 1933; I. Țabrea, *Regele polon Ștefan Báthory și monetăria de la Baia Mare*, CNA, 13, 1938, nr. 109, p. 2-8; Gumowski, *Handbuch*, nr. 770.

Din cele arătate, credem că reforma din 1578 a lansat *grossus argenteus triplex* în vederea susținerii eforturilor militare ale Coroanei polone, la început spre combaterea cu succes a Rusiei moscovite în războiul din anii 1579-1582. După decesul lui Ștefan Bathory (12 decembrie 1586), noul suveran de origine suedeză, ales în Seimul întrunit la 12 august 1587, dispunea de finanțe sănătoase și o armată de mercenari bine dotată, controla marea stepă până la Nipru, iar încoronarea sa la Uppsala (19 februarie 1594) îi asigura supremația în *dominium Maris Baltici*. Redeschiderea ostilităților austro-otomane în vara 1593 a găsit Republica nobiliară dezlegată de orice probleme care să o angajeze pe alte direcții. La 1595 s-a dovedit pregătită pentru a susține efortul militar de reluare a proiectului de ocupare a Moldovei și „fortificarea pe Dunăre”³³ în scopul înfăptuirii unei confederații între Marea Baltică și Marea Neagră sub egida Cracoviei³⁴.

5. Etapa 1595-1634

În ultimele decenii ale secolului al XVI-lea și începutul celui următor s-au produs schimbări profunde în distribuția geografică a resurselor și activităților, mai clar sesizate în Occident³⁵, unde au provocat concentrarea zonală a activităților speciale, stagnarea importurilor de metale prețioase și dezordini monetare. Astfel, la începutul secolului XVII, pentru prima dată, existența unei „economii mondiale” unice, alcătuită din națiuni inegal dezvoltate, a determinat o diferențiere esențială ce a provocat adâncirea declinului și recesiunii unor zone periferice. De la 1615, tentativele de redistribuire a surselor de putere au produs, pentru prima oară, „o mișcare independentă a prețurilor, care nu este dependentă de influxul de aur și argint”³⁶.

Modificările survenite în raporturile de forțe de pe continent s-au manifestat îndeosebi prin criza manifestă a Spaniei, decăderea economică a Poloniei și a Hansei, lansarea Casei de Austria în acțiunea integrativă bazată pe antagonismul *Staat gegen Stände*, afirmarea puterii expansioniste a Suediei și revenirea otomanilor pe poziția de singur element de presiune și control la Dunărea de Jos.

Distrugerea portului Anvers de spanioli și victoria elitei politice olandeze au favorizat transformarea Amsterdamului, după 1627, în centrul internațional al metalelor prețioase și principala piață europeană de redistribuire a cerealelor din hinterlandul polon. Spre deosebire de genovezi, care au mizat pe argint, aur și scrisorile de schimb, economia olandeză a fost edificată pe sistemul comisionului și dobânzilor scăzute, prin crearea și întreținerea unor canale obligatorii de circulație și redistribuire a mărfurilor, bucurându-se de protecția suedeză în spațiul baltic, prin tratatul din 5 aprilie 1614, și de cea otomană în Levant potrivit capitulației din 1612. Disponibilități mari de numerar au permis Amsterdamului intensificarea schimbului fraudulos de monedă pentru a lovi în hegemonia maritimă spaniolă, în monopolul comercial al Hansei cu sprijinul Suediei și exportul de cereale polon, prin livrarea de cantități apreciabile de cupru pe piața iberică³⁷ și de monedă depreciată la Gdańsk, cel mai important port comercial baltic³⁸.

Reapriinderea conflictului în Ungaria, în 1593, a înlesnit Republicii nobiliare să acționeze în forță asupra pozițiilor otomane la Dunărea de Jos. În vara 1595, pentru prima dată, strategia otomanilor în Europa a fost periclitată simultan, atât la Dunărea de Mijloc unde Austria a acționat pentru refacerea unității

³³ Hurmuzaki, *Documente-Supliment*, II/1, p. 302; D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, AIIA Iași, 10, 1973, p. 38-39.

³⁴ I. Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1937, p. 47.

³⁵ E.J. Hobsbawn, *The Crisis of the Seventeenth Century*, în *Crisis in Europe, 1560-1660*, ed. T. Aston, Londra, 1965, p. 13; Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, 3, p. 26-27.

³⁶ A.D. Lublinskaja, *French Absolutism: The Crucial Phase, 1620-1629*, Londra-New York, 1968, p. 15.

³⁷ B. Bennassar, *Un siècle d'or espagnol (vers 1525-vers 1648)*, Paris, 1982, p. 109-114; Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, 4, p. 28.

³⁸ Ph. Dollinger, *La Hanse (XIIe-XVIIe siècles)*, Paris, 1964, p. 528.

Regatului maghiar, cât și la Dunărea de Jos de Polonia care ținea impunerea controlului exclusiv asupra coridorului românesc prin aducerea Moldovei la statutul asemănător Prusiei ducale și Livoniei. Chiar dacă raporturile austro-otomane au fost ameliorate în urma păcii de la Zsitvatorök (11 noiembrie 1606)³⁹, situația a rămas complicată în urma reizbucnirii războiului cu Iranul în 1603.

Complicații survin și în Transilvania. La 28 ianuarie 1595, la Praga, Báthori Zsigmond a încheiat cu imperialii un tratat de alianță matrimonială și antiotomană prin care căpăta titlul de principe al Imperiului „fără Scaun și voce” (art. VII). Dar, prin subordonarea revoltei militare a voievozilor români ambițiilor sale personale, în care N. Iorga a văzut „Dacia sub hegemonia ungarilor din Ardeal”⁴⁰, tânărul prinț a deturnat alianța matrimonială preconizată de împărat în direcția uniunii personale transilvano-moldo-valahă. Au dovedit-o sacrificarea voievodului Aron Tiranul (mai) și semnarea tratatului de la Alba Iulia cu delegația de boieri valahi (iunie), măsuri prin care a fost lichidată instituția centrală a celor două țări, domnia⁴¹.

Succesul diplomației vieneze, prin reglementarea formală a raporturilor cu Transilvania, a constituit un motiv temeinic pentru Coroana polonă de a păstra neutralitatea prin abținerea, până în vara 1595, de la orice agresiune antiotomană ce ar fi servit intereselor Austriei. Abia din august, odată cu intervenția lui Sinan Pașa în Țara Românească, Republica nobiliară a renunțat la atitudinea pasivă și a acționat în Moldova⁴² a cărei aducere sub control exclusiv – prima condiție pentru realizarea strategiei sale dunărene – a fost urmată de încheierea armistițiului de la Țuțora (22 octombrie)⁴³ când hanul tătar a semnat în numele sultanului. Astfel, agresiunea polonă a vizat mai puțin contracararea tentativei otomane de transformare a țării în *vilâyet* ci, în principal, a anulat ascendentul dobândit aici de principele ardelean aflat în slujba intereselor politicii Austriei.

Termenii prin care Báthori Zsigmond și-a exprimat ascendentul politic dobândit asupra țărilor române îi regăsim și pe monedele Principatului, dintre care în mod special rețin atenția piesele de trei groși (hármás garas) emise în 1594, cu intitulăția SIGISMVNDVS BATHORI, pe avers, și scutul cu armele de familie, însoțit de legenda GRO - ARG / TRIP - PRIN / TRANSILV / ANIAE, pe revers⁴⁴. Hármás garas au reapărut la 1596 de când, timp de trei ani, au avut pe avers legenda SIG(ismundus) D(ei) G(ratia) TRAN(sylvaniae) MOL(daviae) WAL(achiae) S(acri) R(omani) I(mperii) P(rinceps). Reversul rămânea neschimbat⁴⁵ dar, spre deosebire de modelul lansat de Republica nobiliară la 1578, pe care erau reunite stemele Coroanei și Lituaniei, triplii groși ardeleni redau armorialul familiei Báthori, alături de care denumirile de Transilvania, Moldova și Valahia trebuiau să sugereze un singur corp politic aflat sub autoritatea de drept și absolută a unui principe al Imperiului. Intitulația o regăsim în anii 1597 și 1598 pe talerii de tip jubiliar⁴⁶ și pe emisiunile din aur⁴⁷.

Asemenea emisiuni sunt rare în descoperirile din Moldova unde, pentru anii 1596 și 1597, date sigure ne furnizează doar tezaurile de la Bălăbănești, Cordăreni și Cucuruzeni. La fel de rari sunt și Dreigröscher de Kurlanda (la Cupcui și Cordăreni), și de Cieszyn (la Tanacu II și Cordăreni).

Prevederile Ordonanței monetare din 5 ianuarie 1580 au fost ușor modificate de Zygmunt III Waza în 1601, când la toate nominalurile mari de argint titlul era coborât la XIII¹/₂ lotoni; la fel și la trojaki a cărui greutate scădea la 2,37 g (din care 2,01 g AR). Anul 1604 a marcat începutul unor schimbări care încheie etapa de avânt a sistemului monetar polon. Odată cu retragerea trupelor de mercenari din Moldova, Rezoluția comisiei varșoviene stabilea la trojaki 2,19 g (din care 1,85 g AR)⁴⁸;

³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 2-3.

⁴⁰ N. Iorga, *Istoria românilor. Vitejii*, V, București, 1937, p. 386-387.

⁴¹ Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, p. 107.

⁴² Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, p. 115 sq.

⁴³ Hurmuzaki, *Documente*, III/2, București, 1888, p. 160.

⁴⁴ Resch, *Münzen und Medaillen*, 1911, p. 39, nr. 184.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 43, nr. 214-216.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 43-44, nr. 219-233.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 45-46, nr. 247-251.

⁴⁸ Gumowski, *Handbuch*, p. 290.

În septembrie 1604 a izbucnit o puternică răscoală care, sub conducerea nobilului Bocskai István, fost partizan credincios al lui Rudolf II, s-a generalizat în toată Ungaria. La 20 noiembrie, aflat la Sárospatak, războinicul prinț primea firmanul de domnie cu titlul *Orta Macar krali* („rege al Ungariei de Mijloc”). A urmat încoronarea de pe câmpia Rákos, act ce reunea simbolic Transilvania, comitatele din Partium și Ungaria sub sceptrul său și suzeranitatea Porții⁴⁹; țara era scutită de plata tributului pe 10 ani și se interzicea lui Bocskai să poarte tratative cu „regele de la Viena” fără acceptul padișahului⁵⁰. Proclamarea „Regatului Ungariei de Mijloc” crea un nou litigiu juridic căci, potrivit normelor de drept internațional public, instituția regaliană a prinților ardeleni încetase să mai existe din 1570, astfel că unica soluție viabilă era adaptarea intitulăției noului ales la realitatea politică *de jure*. De aceea, în dieta de la Szerencs, la 20 aprilie 1605, Stările din Ungaria l-au proclamat pe Bocskai principe al Transilvaniei și Ungariei⁵¹.

Odată cu încheierea *Actului de Uniune* ce limita atribuțiile împăratului Rudolf II la „rege nominal al Ungariei”⁵², s-au putut purta tratative simultan cu sultanul și cu Bocskai, cu acesta din urmă arhiducele Matthias încheind, la 23 iunie 1606 – împotriva voinței împăratului – pacea de la Viena⁵³. În schimbul renunțării la titlul de „rege al Ungariei de Mijloc”, erau recunoscute lui Bocskai alegerea sa ca principe al Transilvaniei și calitatea de garant al libertăților maghiarilor din Ungaria.

Am insistat asupra câtorva detalii pentru a se înțelege mesajul transmis contemporanilor de legenda de pe reversul pieselor de trei groși emise de Bocskai István în anii 1605-1606 ca și pe cele postume până în 1609. Fără îndoială, încoronarea prințului ca „rege al Ungariei de Mijloc”, apoi alegerea sa ca principe al Transilvaniei și Ungariei au constituit evenimente de seamă care i-au influențat activitatea monetară. Intitulația STEPH. D. G. HVN. TRAN. D. ET SIC. CO de pe aversul monedelor este în corelație cu formula diplomatică *Nos Stephanus Dei gratia Hungariae Transylvaniaeque Princeps et Siculorum Comes et cetera*⁵⁴ și face dovada noilor realități înstăpânite după proclamarea Principatului de către Stările ardeleni. Mai puțin cercetată din unghiul mesajului politic, legenda III. GROS(us) ARG(enteus) TRIP(lus) REGN(i) HVNGAR(iae) întâlnită pe reversul triplilor groși exprima idealul de refacere a Regatului „de către un rege unic maghiar” încoronat în Ungaria, unde să revină Coroana Sf. Ștefan după ratificarea tratatului de la Viena. Dar, până „vor trece toți sub această coroană, potrivit vechii tradiții, cât timp Regatul Ungariei va depinde de germani, va fi permanent necesar și util a menține un prinț ungar în Transilvania, căci el va fi pentru ei un sprijin de care vor profita”⁵⁵.

După scurta domnie a lui Rákóczi Zsigmond, producția de hármas garas în Principat s-a încheiat în anii 1608-1611, când legenda intitulăției și cea de pe revers nu mai amintea nimic despre programul de uniune personală al lui Báthori Zsigmond, nici despre preeminența diriguitoare a Principatului pentru salvarea valorilor politice și spirituale ale ungarilor afirmată de Bocskai István. Pentru exemplificare, o emisiune din 1611 poartă pe avers legenda GABRI(el) D(ei) G(ratia) PRIN(ceps) TR(ansylvaniae) ET S(iculorum) C(omes); pe revers, III. CI-BI(nium) 16-11. GROS(sus) ARG(enteus) TRIP(lus) REGNI TRANSYLVANIAE⁵⁶.

Trebuie să mai constatăm că, din 1596, ducii de Kurlada au emis Dreigröscher în același sistem monetar, cu intermitențe, până în 1606⁵⁷.

⁴⁹ Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 296.

⁵⁰ Lefaiivre, *Les Magyars*, p. 277; M. Guboglu, *Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile cu Poarta otomană la începutul secolului al XVII-lea*, Revista Arhivelor, 8, 1965, 1, p. 215-217.

⁵¹ *Kurze Geschichte*, p. 299.

⁵² Lefaiivre, *Les Magyars*, p. 279-283.

⁵³ *Österreichische Staatsverträge. Fürstentums Sievenbürgen (1526-1690)*, ed. R. Gooss, Viena, 1911, p. 327-367.

⁵⁴ Actul de danie către Cosma Deli – Mediaș, 1 septembrie

1605 (Veress, *Documente*, VII, p. 250-252); actul de înnobilitare a lui Francisc Pap de Nădejdia, 15 decembrie 1605 (*ibidem*, p. 259-269).

⁵⁵ L. Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris, 1946, p. 209; *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, ed. Gy. Ember, I, p. 372; *Kurze Geschichte*, p. 301.

⁵⁶ Resch, *Münzen und Medaillen*, p. 71, nr. 136.

⁵⁷ E. Kruggel, G. Gerbaševskis, *Die Münzen des Herzogtums Kurland*, Riga, 2000, p. 73-143.

Sleită financiar de a treia bancrută⁵⁸, Spania s-a lăsat tot mai mult antrenată în comerțul cu olandezii care îi furnizau grâul polonez și cuprul scandinav plătite cu piese mari de argint, real de a ocho, socotite la acea vreme cea mai bună monedă din Europa. Armistițiul hispano-olandez încheiat în 1609, pe durata a 12 ani, i-a permis Amsterdamului intensificarea schimbului fraudulos de monedă, prin livrarea de cantități apreciabile de cupru în Peninsula Iberică, în vreme ce talerii imperiali olandezi (Rijksdaalder) au fost destinați spațiului german⁵⁹. „Comerțul de război” desfășurat contra Spaniei în timpul amistițiului a provocat scurgerea realului spre Orient până la dispariția sa din circulația internă, iar sistarea livrărilor de cupru l-a lipsit pe Filip IV de lichiditățile necesare stingerii datoriilor⁶⁰.

Preponderența dobândită de Republica nobiliară în țările române a fost consolidată, de jure, prin „tratatele de prietenie” încheiate în 1598 și 1607, acordul de la Braha (septembrie 1616), apoi de convenția de la Jarucha (septembrie 1617) și susținută militar de intervenții repetate în sprijinul Movileștilor legați prin interese de magnații poloni. Amenințată de revizionismul militar-confesional și dorind să evite redeschiderea conflictului cu Austria, Poarta a amânat intervenția în Moldova. Abia în 1620, sultanul și-a afirmat răspicat hotărârea de restabilire a controlului exclusiv în regiune prin forța armelor. Campania otomană din septembrie 1620 a provocat oastei polone dezastrul de la Țuțora și s-a încheiat cu asediul Hotinului. Încleștarea a fost reluată în 1621 și a culminat cu a doua bătălie de la Hotin unde armistițiul din 9 octombrie a intervenit într-un moment de limită a rezistenței oastei polone⁶¹. Eșecul se datora, în bună măsură, intervenției suedeze în Prusia și ocupării orașului Riga (16 septembrie) de Gustav II Adolf, astfel că reluarea tratatelor a împiedicat atunci o victorie decisivă a otomanilor.

Înfrângerile suferite în 1621 au adus Regatul în situația să-și revizuiască planurile expansioniste către Dunăre, unde „Moldova și Țara Românească au fost iremediabil pierdute”⁶². În noua conjunctură, Coroana se confrunta deja cu un uriaș deficit, situație ce a determinat-o să emită, în 1614, primele monede de inflație, póltoraki. Amenințată de Suedia în Livonia, Republica nobiliară a trebuit să-și reevalueze strategia, mai cu seamă că orașul Riga devenise poarta de pătrundere a aramei suedeze livrată aici sub forma monedelor de război, Skilling și Dreipölker. Fără putința de a stăvili invazia monedelor de billon, regele a recurs la reducerea conținutului de argint la toate emisiunile; pentru trojaki, Ordonanța din 13 martie 1623 stabilea un titlu de VII¼ lotoni și 1,98 g (din care 0,90 g AR)⁶³. Șirul evenimentelor nefaste pentru Polonia a continuat, în 1626, cu victoriile suedezilor în Semigallia (ianuarie) și Prusia orientală (iulie) unde, după ocuparea orașelor Elbing și Marienburg, a fost blocat portul Gdańsk. Pentru Elbing, sub ocupație suedeză, s-a păstrat vechiul atelier orășenesc (pe revers, cu legenda CIVI ELB) și a fost deschis un atelier regal (pe revers, legenda REG SVE)⁶⁴. Spre deosebire de Riga, aici, producția monetară a fost destinată, cu precădere, pieselor de inflație Dreipölker, dar aflăm că atelierul orășenesc a emis în anii 1631-1633 și Dreigröscher de argint⁶⁵.

Zguduită de război, ruinată economic și izolată diplomatic, Republica nobiliară a sistat în 1627 baterea pieselor de argint sub valoarea talerilor și a încercat prohibirea exportului de argint. După încheierea armistițiului de la Altmark, la 25 septembrie 1629, potrivit căruia Suedia primea 2/3 din toate taxele de

⁵⁸ La 29 noiembrie 1596 regele era nevoit să admită un deficit de 3.800.000 ducăți (I. Cloulas, *Phillipe II, la vision illusoire de l'Eldorado et le début des conflicts coloniaux*, în *Découvertes européennes et nouvelle vision du monde (1492-1992)*, ed. Ch. R. Ageron, P. Chaunu, Paris, 1994, p. 77).

⁵⁹ În 1600, Rijksdaalder valora 37 Groschen; între 1618 și 1621 a crescut de la 45 la 75 Groschen (Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, 3, p. 68).

⁶⁰ B. Barrassar, *Un siècle d'or espagnol (vers 1525-vers 1648)*, Paris, 1982, p. 109-110.

⁶¹ Al. Gieystor, *Histoire de Pologne*, Varșovia, 1972, p. 239.

⁶² J. Bartoszewicz, *Poglad n stosunki Polski z Turcyia i Tatarami*, Varșovia, 1860, p. 97; cf. Gemil, *Țările române (1621-1672)*, p. 48, nota 59.

⁶³ Gumowski, *Handbuch*, p. 290.

⁶⁴ S. Rühle, *Die schwedische Prägungendes Stadt Elbing*, *Elbinger Jahrbuch*, 9, 1939, p. 47-52.

⁶⁵ Două emisiuni cu milesimul 1631 (E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul monetar de la Suatu, sec. XVII*, în *Tezaurul monetar din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 1970, p. 47).

transport maritim în porturile Gdańsk și Elbląg pentru următorii șase ani, între 1629 și 1633 regele polon a interzis circulația monedelor suedeze de inflație pe teritoriul orașului Gdańsk, apoi pe domeniile Coroanei în ducatul de Prusia.

Deși ratificată în 1623, pacea de la Hotin „a fost mai mult o noțiune juridică și mai puțin o realitate politico-diplomatică”⁶⁶. Abia sfârșitul tragic al lui Miron Barnovschi a fost semnalul, și dovada, reangajării ferme a otomanilor pe linia lichidării definitive a rivalității cu Polonia. În toamna anului 1633, Murad IV a recurs la soluția dură a războiului. Deși încheiată fără rezultatul scontat, campania turco-tătară asupra Cameniței l-a decis pe Wladyslaw IV Waza să admită negocierile și, după semnarea tratatului de la Polianova cu Rusia (14 iunie 1634)⁶⁷, a acceptat noua ahidnamea acordată de sultan la 23 septembrie 1634 marelui sol Jakob Zelinski.

*

În Europa Centrală și de Sud-Est au fost înregistrate peste 1000 de tezaure cu monede polone din secolele XVI-XVIII. Pentru Slovacia, Ungaria, România, Iugoslavia și Bulgaria, o statistică întocmită în 1986 ordona nominalurile polone astfel: póltoraki (44%), grosze (14,6%), pólgrosze (14,4%), szóstaki (14,2%) și trojaki (11,9%)⁶⁸. Ultimul nominal a jucat, probabil, rolul cel mai important în perioada timpurie a fluxului de monede polone. Reforma din 1578 a favorizat o dezvoltare intensivă a trojakilor poloni și a atenuat extinderea efectelor negative ale crizei monetare din Imperiu în Polonia. Producția acestor monede a crescut simțitor după 1592, mai ales în 1598, și s-a păstrat la cote înalte până în 1604.

În secolele XVI-XVII, între Polonia Mică, Slovacia și Ragusa au existat diferențe de agio în favoarea argintului, deoarece Polonia a fost săracă în depozite de argint, Slovacia (Ungaria Superioară pe atunci) era foarte bogată, iar Ragusa a furnizat date care arată fluctuații rare între influențele europene și orientale.

În acest sistem, unii suverani au asimilat nominaluri medii, care s-au dovedit puternice și stabile, până la baterea de imitații, în principal, trojaki. Astfel, împotriva interdicțiilor administrației otomane care interzicea folosirea monedelor străine, piesele polone au pătruns cu ușurință pe piețele din Rumelia unde s-au impus în competiția cu moneda locală devalorizată. Un exemplu este producția de monedă a Republicii Ragusa care a trecut prin probleme serioase. Prima serie este alcătuită din falsuri după prototipul polon, „artilucco polacco”, cu milesimul 1591, 1592, 1595, 1596 și 1599, care imită emisiunile orașului Riga⁶⁹. Devalorizarea monedelor locale, grossi, a determinat Consiliul orașului, pentru a salva veniturile, să imite monedele străine de renume care circulau peste tot în Balcani. Astfel, în anul când bancruta spaniolă a pus capăt „secolului genovezilor”, Ragusa lansa propriile emisiuni de 3 grossetti de billon⁷⁰, inițiativă profitabilă deoarece tipul pus în circulație a rămas neschimbat până în 1701⁷¹. Deoarece pe piața levantină echivalau cu 6 parale, piesele au fost denumite și artiluk.

Experiențele din Europa Centrală în imitarea emisiunilor polone au influențat, în acei ani, și unele monetării italiene, precum Modena, Correggio și Urbino.⁷² Cu titlu de exemplu, amintim pe ducele Cesare d'Este care a emis, în 1603, *doppio grosso* de 2,20 g, principele Giovanni Siro da Correggio d'Austria

⁶⁶ Ven. Ciobanu, *Interferențe și conexiuni politice în Europa est-centrală în timpul războiului de 30 de ani (1632-1645)*, AIIIași, 30, 1993, p. 296.

⁶⁷ Wł. Czapinski, *Le territoires de l'ouest dans la politique de la Pologne de 1572 à 1764*, ActaPH, 9, 1964, p. 14-15.

⁶⁸ A. Mikołajczyk, *Pieniądz polski na Węgrzech*, în *Prace i Materialy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łódź – seria archeologiczna*, 26, 1979, p. 165-266; idem, *Uhorské striebro v Pol'sku na konci 16. a na začiatku 17.*

storočia, Slovenska Numizmatika, 7, 1972, p. 25-37.

⁶⁹ *Corpus Nummorum Italicorum*, VI. *Veneto (Zecche minori). Dalmazia e Albania*, Roma, 1922, p. 477, nr. 1, 2.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 479, nr. 8 sq.

⁷¹ A. Mikołajczyk, *Wpływ polskich wzorców na wyobrażenia monet europejskich w XVI i XVII wieku*, WN, 24, 1980, 2, p. 75-81.

⁷² *Corpus Nummorum Italicorum*, IX, Roma, 1925, p. 228, nr. 24; *ibidem*, XIII, Roma, 1932, p. 561, nr. 131-133.

care, la 1628, a emis *grosso de 6 soldi al tipo polaco* – denumire care indica destinația bacanică⁷³, și ducele Francesco Maria II Della Rovere care a emis *sedecina (16 quattrini)* de 1,56-1,62 g. Este dificil de estimat producția acestor imitații, probabil în cantități mai mici decât ale Ragusei, care sunt prezente în număr redus în unele tezaure încheiate după 1627, când epoca de aur a sistemului monetar polonez a încetat⁷⁴.

Cele mai numeroase emisiuni de tip *grossus argenteus triplex* întâlnite în tezaure și în numeroase descoperiri izolate din Moldova provin din atelierele Coroanei, Wilno și Riga. Destinate soldelor și furniturilor militare, la început, au pătruns ca monedă de război care trebuia să înlocuiască în teritoriul ocupat monedele noi („asprii ușori”) și vechi (denarii imperiali, pólgrosze) depreciate și, în cele din urmă, să contribuie la reintroducerea aici a sistemului groșilor. În acest sens a existat un proiect pentru emiterea de monedă moldo-polonă, așa cum se prevedea în actul de confirmare a voievodului Ieremia Movilă care obținea, astfel, dreptul de a bate monedă asemănătoare celor polone, ca titlu și greutate⁷⁵. Dar, potrivit raportului nunțului papal din Varșovia, la 29 martie 1597, Senatul polon nu a aprobat concedarea, astfel că proiectul de înființare a uniunii monetare polono-moldave a rămas neratificat⁷⁶. Despre așa-zisele monede moldo-polone, pe baza documentației edite și a unor piese inedite din colecții publice, am arătat că sunt falsuri produse de calpuzani în Moldova, cel târziu în deceniile următoare⁷⁷.

*

În consonanță cu evenimentele, materialul monetar teaurizat furnizează câteva date specifice fiecărei etape, fără ca între ele să fie o limită cronologică strictă. Pentru cercetarea depozitelor repertoriate s-a impus, în primul rând, gruparea pieselor pe categorii de nominaluri; completăm acum cu departajarea lor ținând seama de proveniența pe „spațiile monetare”, ceea ce permite o mai bună nuanțare a datelor certe.

I. „Denarii reformați” și asprii otomani ante reformă alcătuiesc un lot relativ omogen care s-a constituit în etape:

1. Probabil cel mai devreme în ultima decadă a domniei lui Süleyman I, 1555-1566, corespunzătoare producției de aspri din grupa III. Aici se încadrează tezaurele de la Echimăuți, Semeni, Stahnaia și Rezina alcătuite exclusiv din aspri. Pentru lotul de la Vatra Moldoviței, piesele păstrate propun o încheiere mai timpurie, la nivel de prima grupă (1520-1534), descoperirea de Cotul Morii a rămas publicată parțial, iar cele provenite de la Săseni și Speia trebuie reîncadrate pe baza pieselor polone.

2. Vara-toamna 1574, în starea de nesiguranță produsă de campaniile militare și, îndeosebi, de distrugerile fără precedent produse de tătari. Se pare că atunci datează încheierea depozitelor de la Brătușeni, Frenciugi, Leușeni-Cărpineni, Onești și Buhăeni alcătuite din „denari reformați” care, numeric, dețin ponderea, și aspri otomani.

3. Post reforma din anii 1584/1586-1595 (de la crearea „asprilor ușori”, a căror batere a dus la retragerea din circulație a „asprilor grei”, cel târziu până la intrarea trupelor polone în Moldova). Stau mărturie descoperirile de la Topala și Ungureni alcătuite exclusiv din aspri, Bălești cu un număr apreciabil de „denari reformați” care se încheie cu aspri de la Murad III și Budești (?), pentru care se așteaptă confirmări.

⁷³ Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 450.

⁷⁴ A. Mikołajczyk, *Polish Factor in the Balkan Monetary Affairs of the Late 16th and 17th Century*, *Zeitschrift für Balkanologie*, 22, 1986, 1, p. 67-75.

⁷⁵ „Monetae enim cudendae facultatem concedimus, ad instar monetae Poloniae, ut aequae sit proba et equalis grano, pondere numero numismatum, ut in Polonia caeterisque dominiis nostri recipi possit” (B.P. Hasdeu, în *Foaea de storia*

romana, Iași, 1861, p. 15).

⁷⁶ „De moneta ab eodem Principe sub titulo et figura regis cudenda etc, questo non ha voluto il senato concedere” (Cl. Iosipescu, *Documenti inediti della fine del cinquecento*, AARMSI, 9, 1929, p. 73).

⁷⁷ V.M. Butnariu, *Date noi despre așa-zisa monedă moldo-polonă*, AIIIași, 49, 2012, sub tipar, cu bibliografia.

4. Post 1595, în condițiile de ocupație militară care a adus în regiune cantități apreciabile de trojaki, ca monedă de război, odată cu loturi semnificative de taleri. Aici avem în vedere două grupe departajate după compoziție. a) Tezaurele de la Zăpodeni, Comrat, Arsura și Netezi în care au intrat și trojaki dar ponderea o dețin „aspri grei” și „denarii reformați”. Lotul de la Zlătunoia mai păstrează un aspru de la Selim I cu dublă frapă, iar „denarii reformați” au fost perforați în epocă ; b) tezaurele de la Bolotino, Stăuceni și Vetrișoia din care lipsesc asprii, numerarul de bază fiind asigurat de „denari reformați”.

„Marea devalorizare a asprului” a provocat dezordini monetare, îndeosebi în zona Rumeliei și vestul Anatoliei, resimțite în Moldova. Și aici, deprecierea masivă a asprului a dus la retragerea vechilor emisiuni de pe piață de către autorități, teaurizarea lor de populație, speculații cu monedă nouă impusă la efectuarea plăților și falsificarea pieselor pe scară largă. După 1585, producerea de aspri „ușori”, sub valoarea celor tradiționali care se bucurau de un meritat prestigiu și circulau odată cu „asprii reformați” la paritatea un aspru = doi denari, a facilitat apariția șahiului/dirhemului⁷⁸ în țările române, nominal otoman de origine arabo-iraniană, majoritatea fiind emisiuni ale sultanului Murad III. Prima etapă a pătrunderii, anii 1586-1588, a fost consecința imediată a reizbucnirii războiului cu Iranul (1578-1590) și a „marii devalorizări a asprului”; a doua, din 1593, când dirhemii ajung la nordul Dunării de Jos prin intermediul trupelor venite din Asia⁷⁹.

În comparație cu descoperirile din Țara Românească, unde dirhemul este bine reprezentat, în Moldova apare destul de rar, dar se estimează folosirea lui la plata haraciului și a altor impozite speciale până în 1590. Se pare că „revenirea” în circulație s-a făcut în condiții de concurență cu talerii de argint și, mai cu seamă, cu *grossus argenteus triplex* furnizat de blocul monetar polono-lituanian, care i-au determinat o apariție episodică și nesemnificativă în Moldova.

II. Denari imperiali – pólgroszke sunt nominaluri mici grupate predilect în câteva tezaure încheiate după 1585.

După 1526, denarului unguuresc a constituit un mijloc financiar eficient de susținere a politicii Casei de Austria de refacere a unității fostului Regat Apostolic sub egida Vienei. De aceea, emisiunea de tipul „Madona cu Iisus” și legenda PATRONA VNGARIAE a păstrat pe avers armorialul fostului Regat, redat integral și încadrat de numele emitentului cu intitulăția REX VNGARIAE. Fără îndoială, datele de mai sus au exprimat un manifest politic pus în slujba unui program de anvergură.

Până în 1526, Coroana polonă a renunțat la vechile emisiuni medievale și a introdus milesimul. Dacă eforturile lui Zygmunt I Jagiełłończyk (Stary) de a realiza uniunea monetară a întâmpinat rezistență din partea aristocrației lituaniene, din 1548, Zygmunt II August Jagiełłończyk a bătut monede numai în officinele de la Wilna, Tykocin (în 1566), Elbląg și Gdańsk.

După frecvență și asociere cu alte emisiuni, tezaurele cu denari imperiali și pólgroszke alcătuiesc două grupe distincte:

1. Alcătuite exclusiv din cele două nominaluri, piesele lituaniene fiind majoritatea: Bumbăta, Golăești, Câmpulung Moldovenesc, Vărvăreuca.

2. Alături de cele două nominaluri, din care piesele lituaniene rămân cele mai numeroase, apar și alte emisiuni – trojaki (Piatra Neamț, Cordăreni, Bălțați), szelągi și Groschen (Măriței, Mărculești) – ceea ce anunță, după 1606, variante la aceeași familie de tezaure.

III. Șilingii (solidi, szeląg, Skilling) sunt emisiuni mărunte despre care am discutat cu altă ocazie⁸⁰. De aceea ne rezumăm la câteva observații.

⁷⁸ M. Maxim, *O luptă monetară în sec. al XVI-lea: padișahi contra aspru*, CN, 5, 1983, p. 129-152. (1983-1985), 1986, p. 322-324.

⁷⁹ E. Nicolae, G. Custurea, *Tezaurul monetar din secolul al XVI-lea descoperit la Bercioiu, jud. Vilcea*, BSNR, 77-79

⁸⁰ V.M. Butnariu, *Tezaurul de la Ungureni. Prolegomene la circulația șilingului în Moldova*, AIIIași, 46, 2009, p. 401-438.

Nominal de origine nordică, a pătruns pe piața Regatului polon după 1454, când orașele Gdańsk, Elbląg și Toruń, ieșite de sub autoritatea Ordinului Teuton, l-au emis sub protectoratul Coroanei polone. În urma reformelor monetare din 1578 și 1580, șilingul a devenit un nominal mărunț (1,12 g, din care 0,2 g argint) și stabil în sistemul monetar polon. Abia prin Ordonanța din 13 martie 1623, când s-a stabilit pentru prima dată reducerea titlului de argint la toate piesele, șilingul a fost devalorizat la 0,66 g, din care 0,08 g argint, măsură ce l-a adus la regimul pieselor de billon.

Potrivit datelor repertoriate, de la Biliceni Vechi au fost recuperate, fără alte precizări, opt exemplare bătute pentru Lituania. Alte piese provin de la Cordăreni și Mărculești, încheiate post 1607, Ceplenița, Băhrinești și Copăceni II post 1615-1625. Prima acumulare alcătuită aproape exclusiv din șilingi provine de la Iași-str. Vasile Lupu nr. 28, cu *terminus post quem* 1628.

IV. Talerii sunt nominaluri mari de argint cunoscute într-o mare diversitate de tipuri. Ca observație generală, le grupăm după dreptul monetar din epocă și nu după sistemul monetar în care au fost emiși. Potrivit acestui criteriu de departajare, am putut identifica patru „spații monetare” de proveniență.

1. Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană furnizează cele mai numeroase exemplare, sub diverse denumiri (Brillentaler, Lichttaler, Daalder van 30 stuivers, St. Oswald daalder van 30 stuivers, Sterbetaler, Taler), emise de arhiepiscopatele de Cambrai, Magdeburg, Salzburg, Trier, episcopatul de Lüttich (Liège), abația de Thoren, comitatele de Heerenberg, Mansfeld, Oettingen, Rochefort, ducatele de Braunschweig, de Saxa și de Steiermark, orașele Braunschweig și Magdeburg, orașele imperiale Deventer-Kampen-Zwolle, Hamburg, Kempten, Köln, Lübeck, domeniile ereditare ale arhiducului de Austria (Tirol, Regatul Ungariei și Regatul Boemiei). O statistică pe Cercuri monetare (Münzkreise), ca diviziuni administrative cărora le reveneau jurisdicția delictelor monetare și controlul respectării legislației, plasează pe primul loc Westphalia, urmată la distanță de Austria. Cea mai timpurie acumulare este descoperirea de la Iași-Fabrica de ulei, recuperată parțial, motiv pentru care *terminus post quem* 1588 este nesigur și chiar timpuriu. Cele mai târzii, decoperirile la Iași-hotel Traian, Păun și Siret se încheie cel mai devreme în deceniul trei al secolului XVII.

2. Republica Provinciilor Unite a produs nominaluri mari de argint dintre care unele tezaure păstrează două tipuri. Primul este alcătuit din taleri imperiali (Arendsrijksdaalder, Gehelnde rijksdaalder și Nederlandse rijksdaalder de 29 g). Al doilea este reprezentat de taleri provinciali (leeuwendaalder de 27,6 g) emiși după 4 august 1586, când contele Leicester a devenit staathouder (guvernator general în administrarea provinciilor), apoi pe baza Ordonanței monetare promulgată de Stările Generale la 21 martie 1606 prin care a fost reorganizată activitatea atelierelor prin definirea atribuțiilor acestora pe toată perioada Republicii⁸¹.

3. Domenii spaniole din Țările de Jos, comitatele de Flandra și Holland, ducatul de Brabant, senioriile de Utrecht și Overijssel sunt prezente cu două tipuri de taleri – bourgondische rijksdaalder (paragon) la Comrat, Bălțata, Netezi, Bălăbănești, Tanacu II și un leeuwendaalder emis de Holland în 1575 în tezaurul de la Bălăbănești.

4. Principatul Transilvaniei este reprezentat de câteva emisiuni de la Báthori Zsigmond la Stăuceni, Bălțata, Tanacu II, Turturești⁸².

În pofida mențiunilor documentare tot mai frecvente, în care trebuie văzuți mai degrabă monede de calcul, talerii europeni din tezaurele amintite au rămas o apariție episodică în Moldova. În ce privește talerii-leu⁸³, suntem de părere că, într-o primă etapă, intrarea lor în Polonia s-a intensificat după armistițiul polono-suedez încheiat pe doi ani în 1618⁸⁴; în Moldova au pătruns masiv abia în epoca vasiliană.

⁸¹ Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 91-92.

⁸² Inedit; alcătuit din dirhemi și taleri de la Báthori Zsigmond. Informații Dan Mihăilescu (Muzeul de Istorie Piatra Neamț).

⁸³ Pentru tipurile de leeuwendaalder – spaniol, olandez și

german – stabilite pe baza *jus monetarum*, vezi V.M. Butnariu, *Introducerea talerului-leu în Moldova lui Vasile Lupu*, AIIIași, 31, 1994, p. 60, 68-69.

⁸⁴ H. Vitols, *La Mer Baltique et les États baltes*, Paris, 1935, p. 173.

V. Emisiunile de aur, în total 79 exemplare, sunt altâni otomani (16), Goldgulden imperiali (12), aranyforint ardeleni (2), dukat pentru orașul Gdańsk (4) și ducatul de Prusia (2), hongarsche dukaat și dukaat met de ridder ale Provinciilor Unite (39), zecchino venețieni (4). Astfel de nominaluri sunt asociate în tezaure numai cu nominaluri mari (taleri) și medii (*grossus argenteus triplex*). Pentru perioada 1575-1634 am înregistrat nouă tezaure cu emisiuni de aur, la Bulboaca, Bălțata, Bălăbănești, Cupcui, Lazo, Tanacu II, Seliștea și Bălțați, care datează între 1587 și 1611, din care patru păstrează și obiecte de podoabă.

VI. În încheiere, amintim și emisiunile de 1,5 groși de argint, denumite póltoraki sau Dreipólker. Seria pieselor a fost lansată în 1614 la Bydgoszcz⁸⁵ și Cracovia, unde au fost emise la greutatea de 1,576 g (din care 0,469 g AR). Ordonanțele monetare din 1619 și 1623 le-a redus-o respectiv la 1,23 g și 1,2 g (din care respectiv 0,406 g și 0,375 g AR)⁸⁶. Primii póltoraki au fost semnați sporadic în Moldova în depozitele de la Ceplenița, Mîrzești, Morozeni și Copăceni II, datate *post quem* 1615-1625.

Primii Dreipólker suedezi de Riga provin din tezaurele de la Măgura și Iași-str. Vasile Lupu nr. 28, *post quem* 1627-1628, cei de Elbing apar în descoperirea de la Lisăuți-Vlădicina, *post quem* 1632.

REPERTORI U

Tezaurele monetare și, în unele cazuri, cu podoabe, accesorii vestimentare și utilități sunt prezentate cronologic, după *terminus post quem*, cu date succinte pentru împrejurările descoperirii, colecția în care se află și referiri bibliografice de natură să-l orienteze pe cititor. „Spațiile monetare” sunt prezentate în ordine alfabetică, la fiecare nominalurile sunt menționate în ordine crescătoare.

Costuleni*, r. Ungheni, R. Moldova; 1974. Lucrări agricole. Un mic vas cu monede din care au fost recuperate 11 piese: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar) și Moldova (denar). 1575

Nudelman, *Topografija*, p. 98, nr. 10; A.A. Nudelman, AIM, 1974-1976 (1981), p. 187-188.

Budești*, în punctul „La Șes”, c. Plopana, j. Bacău, România; 1976. Lucrări agricole. Descoperit un vas de lut cu monede din care au fost recuperate 1151 exemplare emise de Imperiul Otoman (akçe), Moldova (denar), Patriarhatul de Aquileea (soldo da 12 bagatini), Regatul Ungariei (denár) și Rusia moscovită (kopeika) împreună cu fragmente ceramice. 1584. În col. Complexului Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău.

Al. Artimon, I. Mitrea, *Carpica*, 11, 1979, p. 213-326; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 60, nr. 18.

Bumbăta, r. Ungheni, R. Moldova; 1961. Au fost recuperate 14 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar) și Regatul Poloniei (pól grosz). 1585 În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 98, nr. 9; V.M. Butnariu, în *Tez Chișinău*, p. 24, nr. 7.

Bulboaca, r. Anenii Noi, R. Moldova; 1974. Se păstrează o monedă emisă de Regatul Poloniei (ducat). 1587 În col. MNEIN.

Nudelman, *Topografija*, p. 98, nr. 11; V.M. Butnariu, Raisa Tabuica, în *Tez Chișinău*, p. 25, nr. 8.

Iași, Fabrica de ulei, j. Iași, România; 1964. Lucrări de amenajare a conductei de gaz metan. Au fost recuperate cinci monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler, Vierteltaler) și Regatul Poloniei (trojaki). 1588 În col. Institutului de Arheologie din Iași.

RAJI, 1, 1984, p. 203, nr. XXXVIII.73.O; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 69, nr. 59.d; V.M. Butnariu, SCN, 12 (1997), 1998, p. 158-159, fig 1/1-5.

⁸⁵ E. Kopicki, *Monety Zygmunta III Wazy*, Szczecin, 2007, p. 68, nr. 331-333.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 71; Mikolajczyk, *Einführung*, p. 64.

Zăpodeni*, j. Vaslui, România. 1486 monede: Imperiul Otoman (akçe), Regatul Poloniei (trojaki) și Regatul Ungariei (denár). Post 1587 În col. MNIR.

C. Moisil, CNA, 19 (1945), 135-136, p. 58; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 91, nr. 151.

Biliceni Vechi*, r. Briceni, R. Moldova; 1949-1950. La construirea unei locuințe. Au fost recuperate 8 emisiuni ale Regatului Poloniei (szeląg). 1586-1627 În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 111, nr. 24.

Musait, r. Vulcănești, R. Moldova; 1964. Lucrări agricole. Din tezaur au fost recuperate trei monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar) și Regatul Poloniei (trojaki) împreună cu podoabe (cercei, inele, verigi de tâmplă) și accesorii vestimentare (aplice, broșe, nasturi, surgiuc). 1589 În col. MNEIN.

Nudelman, *Topografija*, p. 101-102, nr. 18; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 76, nr. 91; Vera Paiul, Raisa Tabuica, V.M. Butnariu, în TezChișinău, p. 25-30, nr. 9.

Bolotino, r. Glodeni, R. Moldova; 1954. Lucrări de reparație la drumul din apropierea satului. Au fost recuperate 488 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Daalder, Lichttaler, Rijksdaalders, Taler), Moldova (denar), Regatul Spaniei (bourgondische rijksdaalder), Regatul Ungariei (denár) și Republica Provinciile Unite (Gehelme rijksdaalder). 1590 În col. MNEIN.

Nudelman, *Topografija*, p. 94-95, nr. 3; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 59, nr. 13; V.M. Butnariu, Raisa Tabuica, Vera Paiul, în TezChișinău, p. 30-32, nr. 10.

Comrat, Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia, R. Moldova; 1952. Lucrări agricole. Monedele erau depozitate într-un vas de lut. Ulterior, au fost recuperate câteva fragmente din recipient și 154 monede din care se păstrează 148: Imperiul Otoman (akçe), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler, Daalder van 30 stuivers), Regatul Poloniei (trojaki), Regatul Spaniei (bourgondische rijksdaalder) și Regatul Ungariei (denár). 1592 În col. MNEIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 100-101, nr. 16; E. Nicolae, Ana Boldureanu, V.M. Butnariu, Raisa Tabuica, Vera Paiul, în TezChișinău, p. 32-34, nr. 11; Ana Niculiță, Raisa Tabuica, Ana Boldureanu, în Simpozion Chișinău 2000, p. 151-152; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 75-76.

Stăuceni, în punctul „În Cot”, c. Stăuceni, j. Botoșani, România; octombrie 1970. Lucrări agricole, la circa 200 m N de fostul sat Tocilenii de Jos, azi înglobat în comuna Stăuceni. Descoperit un vas cu monede și podoabe. Au fost recuperate câteva mici fragmente ceramice atipice și 442 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler), Principatul Transilvaniei (tallér), Regatul Ungariei (denár) și doi nasturi. 1593 În col. MJB.

RAJB, p. 56, nr. IV.4.3c.B; Eugenia Neamțu, Angela Olaru, ArhMold, 9, 1980, p. 121-123; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 89-90, nr. 140 (TOCILENI), V.M. Butnariu, E. Setnic, Rodica Popovici, în CNM, IV, p. 34-43, nr. 7.

Golăești, în punctul „Cilibiu”, j. Iași, România; 1970. Recuperate de la locuitori 138 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Mariengroschen) și Regatul Poloniei (pólgrosz). 1594 În col. MIM.

V.M. Butnariu, Angela Știrbu, AIIIași, 31, 1994, p. 555-556; V.M. Butnariu, în CNM, II, p. 58-59, nr. 11.

Bălești*, j. Vaslui, România; 1936? Numărul total al pieselor descoperite nu se cunoaște cu precizie, nici anul descoperirii. Materialul numismatic recuperat este alcătuit din emisiuni otomane (akçe), moldovenești (mangâr, denar), ale Patriarhatului de Aquileia (soldo da 12 bagatini) și ale Regatului Ungariei (denár). 1595? În col. MNIR (918) și IAB (372).

O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 459 (32); RAJV, p. 109 (XXII); Constanța Știrbu, Ana-Maria Velter, CN, 5, 1983, p. 97-127; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 58, nr. 9; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 76-77.

Bălțata, r. Criuleni, R. Moldova; 1961. La serele fostului colhoz din localitate. Un capac de aramă sub care se afla un vas de lut cu capac care conținea monede de aur și argint, podoabe și accesorii vestimentare. Au fost recuperate 282 monede: Imperiul Otoman (altun), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Brientaler, Daalder, Goldgulden, Halbtaler, Lichttaler, Rijksdaalder, St. Oswald daalder van 30 stuivers, Taler), Regatul Poloniei (trojaki, talar), Regatul Spaniei (bourgondische rijksdaalder, leeuwendaalder), Regatul Ungariei (denár), Republica Provinciile Unite (hongaarsche dukaat), și Republica Venetia (zecchino) + fals (Taler), împreună cu podoabe (verigi de tâmplă) și accesorii vestimentare (nasturi). 1595 În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografia*, p. 122-123, nr. 49 (263 monede + 17 podoabe și accesorii vestimentare); Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 58, nr. 10; P.P. Bârnea, A.A. Nudelman, T.F. Reaboi, AIM, 1985 (1990), p. 239, 244-246 (284 monede + 17 podoabe și accesorii vestimentare); E. Nicolae, V.M. Butnariu, Ana Niculiță, Vera Paiul, în Tez Chișinău, p. 34-38, nr. 12; Ana Niculiță, E. Nicolae, BSNR, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 167-177; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 35-36.

Cotnari, j. Iași, România. În decembrie 1968, Muzeul Unirii din Iași a achiziționat 78 monede poloneze (trojaki) găsite în localitate. 1595 În col. MIM.

V.M. Butnariu, Angela Știrbu, AIIIași, 31, 1994, p. 556; V.M. Butnariu, în CNM, II, p. 71-72, nr. 13.

Iași, str. C. Negri, j. Iași, România; 8 iulie 1961. Lucrări de amenajare efectuate pe strada C. Negri, în apropierea liceului V. Alecsandri. 25 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Annabergerhalbtaler, Taler) și Regatul Poloniei (trojaki). 1595 În col. MIM.

Eugenia Neamțu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 310; Al. Andronic, Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, ArhMold, 9, 1980, p. 109; RAJI, 1, 1984, p. 200, nr. XXXVIII.58 și 203, nr. XXXVIII.7.3.N („în apropierea bisericii Sf. Sava”); Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 69-70, nr. 59.g; V.M. Butnariu, Angela Știrbu, AIIIași, 31, 1994, p. 556, 559, fig. 1, 6; V.M. Butnariu, CNM, II, p. 73-74, nr. 14.

Topala*, j. Lăpușna, R. Moldova; 1976. Lucrări agricole în preajma râului Ialpuș. Un vas cu circa 1000 monede, recuperate 574 exemplare: Imperiul Otoman (akçe) + fals (kopeika). 1595 În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1974-1976 (1981), p. 188-189; Ana Boldureanu, Ana Niculiță, E. Nicolae, în Simpozion Chișinău 2002, p. 189-199; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 77-78.

Ungheni* raion, R. Moldova; 1980. Au fost semnalate 49 monede otomane (akçe). 1595?

A.A. Nudelman, AIM, 1983 (1988), p. 150 (59 monede); E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003, p. 92; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 78-79.

Vetrișoaia, c. Vetrișoaia, j. Vaslui, România; 1999. Lucrări agricole efectuate de muncitori din c. Pipirig, j. Neamț. Au fost descoperite numeroase monede într-un loc rămas necunoscut. Piesele au fost împărțite între lucrători. În 2001, de la unii locuitori din Pipirig au fost recuperate 10 monede, un an mai târziu alte 49 emisiuni: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Taler), Regatul Poloniei (szóstaki, trojaki) și Regatul Ungariei (denár). 1595 În col. Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui.

V.M. Butnariu, Adriana Țibulcă, în CNM, III, p. 54-56, nr. 3.

Arsura*, în punctul „Țarina Mogoșăștilor”, j. Vaslui, România; 1935. O oală de culoare neagră cu monede. Recuperate 641 piese: Imperiul Otoman (akçe), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler), Regatul Poloniei (trojaki), Regatul Ungariei (denár) și Rusia moscovită (denga). 1596 În col. MNIR.

C. Moisil, Buletinul lunar al Academiei Române, 2, 1947, 4-5, p. 32, nr. 36; C. Secășeanu, SCN, 4, 1968, p. 426, nr. 2; Paraschiva Stancu, CN, 7, 1996, p. 173-190; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 79-80.

Zlătunoaia, în cătunul Stănești, c. Lunca, j. Botoșani, România; 1972. La tăierea unui copac în grădina lui Ion D. Baghici a fost descoperit un mic depozit alcătuit din 26 monede: Imperiul Otoman (akçe), Imperiul

Sacru Roman de Națiune Germană (Denar), Regatul Poloniei (trojaki) și Regatul Ungariei (denár) împreună cu câteva obiecte de podobă (verigi de tâmplă) și accesorii vestimentare (mărgele, nasturi). [1596] În col. MJB.

RAJB, p. 158, nr. XXXV.3.A; Gabriela Coroliuc, Hierasus, 1, 1978, p. 353-359; idem, RevMuz, 1979, 2, p. 58-60; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 91, nr. 152; A. Vilcu, V.M. Butnariu, Rodica Popovici, în CNM, IV, p. 44-47, nr. 8.

Netezi, c. Grumăzești, j. Neamț, România; 1981. Cu ocazia lucrărilor agricole urmate de cercetările desfășurate pe o suprafață de circa 400 mp. Recuperate 514 monede: Imperiul Otoman (akçe), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Lichttaler, Taler, Rijksdaalder), Regatul Poloniei (trojaki, talar), Regatul Spaniei (Bourgondische rijksdaalder), Regatul Ungariei (denár) și Republica Provinciile Unite (Arend-srijksdaalder). [1596] În col. MNIR (263) și ale Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț (251).

Lia Bătrîna, A. Bătrîna, CA, 6, 1983, p. 259 - 260; iidem, *Materiale*, 16 (1982), 1986, p. 243-244; B. Mitrea, Dacia, N.S., 31, 1987, p. 177; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 76-77, nr. 92.a.

Sărata Răzeși*, r. Leova, R. Moldova; 1910. Lucrări agricole. Monede și podoabe din care au fost recuperate 13 emisiuni: Confederația Elvetică (taler), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Brilentaler, Daalder), Regatul Poloniei (pólgrosz), Regatul Spaniei (taler) și Republica Provinciile Unite (leeuwendaalder) împreună cu un inel, o cataramă și plăcuțe. [1596] În col. Muzeului Ermitaj din Sankt-Petersburg (un taler) și a Muzeului de Istorie din Kherson, Ucraina (12 monede și podoabe).

Nudelman, *Topografija*, p. 100, nr. 15.

Bleşeni*, r. Edineț, R. Moldova; 1978. 127 emisiuni de argint: Confederația Helvetică (Taler), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Taler), Principatul Transilvaniei (hármas garas), Provinciile Unite (Leeuwendaalder), Regatul Poloniei (púlgrosz, trojaki) și Regatul Spaniei (Leeuwendaalder). [1597]

Nudelman, AIM, 1983 (1988), p. 127, nr. 1.

Sângerei (fost Lazovsk), r. Sângerei, R. Moldova; 1972. Pe locul internatului școlii medii din localitate. Un vas de lut cu 128 monede și câteva podoabe. Recuperate 29: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Mariengroschen, Taler) și Regatul Poloniei (pólgrosz, grosz, trojaki) împreună cu accesorii vestimentare (aplici). [1597] În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1973 (1974), p. 208-210; Nudelman, *Topografija*, p. 95-96, nr. 5; V.M. Butnariu, Ana Niculiță, în TezChișinău, p. 38-39, nr. 13; Ana Niculiță, RA, 1, 1993, p. 130-138.

Borzești* (fost sat), astăzi cartier al mun. Onești, j. Bacău, România. La CNBAR au intrat 599 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Pfennig, Halbgroscher, Groscher) și Regatul Poloniei (pólgrosz, grosz, trojaki). [1598] În col. MNIR.

Elena Isăcescu, MemAntiq, 3, 1971, p. 503, nota 9; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 59, nr. 14. Inf. Constanța Știrbu și Ana-Maria Velter (MNIR).

Câmpulung Moldovenesc, j. Suceava, România; 2009. Descoperit întâmplător în curtea Școlii Generale nr. 4. Aduse la muzeu 163 monede de argint: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Pfennig, Denar), Regatul Poloniei (pólgrosz) și Regatul Ungariei (denár, félgaras) + fals (Denar). [1598] În col. MJB.

V.M. Butnariu, în CNM, IV, p. 48-50, nr. 9.

Mândrești, r. Telenești, R. Moldova; 1970. La circa 1,5 km de localitate și la 200 m V de Fabrica de lapte. Peste 150 monede, recuperate 21 emisiuni poloneze (trojaki). [1598] În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1973 (1974), p. 211, nr. 4; Nudelman, *Topografija*, p. 114, nr. 32; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 75, nr. 84; V.M. Butnariu, Ana Niculiță, în TezChișinău, p. 39, nr. 14.

Iași, str. C. Negri, j. Iași, România; 21 august 1961. Lucrări de amenajare în apropierea liceului V. Alecsandri. 161 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (10 Kreuzer, Joachimtaler) și Regatul Poloniei (trojaki) + fals (trojaki). [1599] În col. MIM.

Eugenia Neamțu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 310; Al. Andronic, Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, ArhMold, 9, 1980, p. 109; RAJI, 1, 1984, p. 200, nr. XXXVIII.58 și 203, nr. XXXVIII.7.3.N („în apropierea bisericii Sf. Sava”); Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 70, nr. 59.g; V.M. Butnariu, Constanța Știrbu, AIIIași, 31, 1994, p. 556-557 și 559 (fig. 2-5); V.M. Butnariu, în CNM, II, p. 75-76, nr. 15.

Parcani*, r. Soroca, R. Moldovenească; 1989. Descoperit în timpul lucrărilor agricole. Au fost recuperate și predate la muzeu 121 din care se păstrează 116 monede de argint: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Halbtaler, Taler), Regatul Poloniei (trojaki, szóstaki) și Regatul Spaniei (taler). [1599] În col. Muzeul de Istorie și Etnografie din Soroca.

Ana Boldureanu, Adelaida Chiroșca, *Un tezaur monetar din secolul al XVI-lea descoperit în satul Parcani, raionul Soroca*, comunicare prezentată la Simpozionul Național de Numismatică, ediția a XXVI-a, Băile Herculane, 14-15 mai 2009.

Suceava*, str. Mihai Viteazul, j. Suceava, România; 1959. Lucrări edilitare. Un vas-pușculiță care conținea 101 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Mariengroschen) și Regatul Poloniei (szeląg, pólgrosz, trojaki). [1599]

Gr. Foit, *Noi tezaure monetare descoperite în regiunea Suceava*, Suceava, 1967, p. 15-22; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 86, nr. 130.h.

Piatra-Neamț*, j. Neamț, România; 1963. Lucrări edilitare pe locul actualului sediu al CEC. Un vas-pușculiță cu 593 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Groschen), Regatul Poloniei (pólgrosz, grosz, trojaki) și Regatul Ungariei (denár) + fals (pólgrosz). [1600] În col. Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț.

C. Matasă, O. Iliescu, V. Mihailescu-Bîrliaba, ArhMold, 7, 1972, p. 369-375; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 80, nr. 105.b.

Forăști*, în punctul „În Deal”, c. Gropnița, j. Iași, România; 1962. 889 monede: Imperiul Otoman (akçe, mangâr), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (taleri) și Regatul Ungariei (denár) împreună cu nouă nasturi și vas de lut. [A doua jumătate a sec. XVI] În col. Institutului de Arheologie, Iași.

RAJI, 1, p. 161, nr. XXXI.3.B; E. Nicolae, Mihaela Blasko, BSNR, 77-79 (1983-1985), 1986, p. 305, nota 15; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 67, nr. 51.

Bălăbănești, r. Criuleni, R. Moldova; 1988. Lucrări la grădină. A fost descoperit un vas cu numeroase monede, podoabe și accesorii vestimentare, din care au fost recuperate fragmente ceramice și 391 monede: Imperiul Otoman (akçe), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler), Moldova (½ gros), Regatul Poloniei (trojaki), Regatul Spaniei (bourgondische rijksdaalder, leeuwendalder), Republica Provinciile Unite (hongaarsche dukaat), Rusia moscovită (kopeika), Principatul Transilvaniei (hármas garas), împreună cu podoabe (inel) și accesorii vestimentare (nasturi, aplice și pandantive). [1601] În col. MNEIN.

Ana Boldureanu, V.M. Butnariu, Raisa Tabuica, Vera Paiul, în TezChișinău, p. 40-42, nr. 15; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 80-81.

Cupcui, r. Leova, R. Moldova; 1942. În împrejurimile satului. A fost cumpărat de Academia Română în 1943. Doi ani mai târziu, din componența lui au fost predate statului sovietic 407 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Dreigroschen, Dukaat), Principatul Transilvania (dukát), Regatul Poloniei (grosz, trojaki), Republica Provinciile Unite (dukaat met de ridder) și Republica Venetia (zecchino). [1601] În col. MNEIN.

Nudelman, *Topografija*, p. 128, nr. 64; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 72, nr. 68; V.M. Butnariu, Raisa Tabuica, în TezChișinău, p. 42-43, nr. 16.

Lazo*, r. Sângerei, R. Moldova; 1949. Lucrări agricole. Monede și obiecte de podoabă din care învățătorul A. I. Rîjoi din localitate mai păstra 4 piese: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler), Principatul Transilvaniei (aranyforint) și Regatul Poloniei (pólgrosz). [1602]

Nudelman, *Topografija*, p. 110-111, nr. 23.

Vărvăreuca, r. Florești, R. Moldova; 1973. Descoperit în preajma localității. Directorul școlii din localitate a adus la muzeu 131 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar) și Regatul Poloniei (pólgrosz). [1602] În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1973 (1974), p. 212-213, nr. 5; Nudelman, *Topografija*, p. 108-109, nr. 15 (VARVAROVCA); V.M. Butnariu, Ana Niculiță, în TezChișinău, p. 43-44, nr. 17 (MĂRCULEȘTI).

Furceni*, r. Orhei; 2008. În așezare situată la 3 km V de sat. Recuperate 44 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar), Regatul Poloniei (pólgrosz, trojaki) și Regatul Ungariei (denár) împreună cu podoabe (pereche de cercei cu lăntișor, agrafă, fragmente). [1603] În col. MNAIM.

Ana Boldureanu, Tyragetia, s.n., 3 (18), 2009, 1, p. 346, 350 (nr. III.10); L. Dergaciova, S. Reabteva, N. Telnov, SCN, s.n., 1(13), 2010 (2011), p. 97-112.

Măriței, c. Dărmănești, j. Suceava, România; 1987. Cercetări arheologice în preajma complexului zootehnic. Recuperate 726 monede: Regatul Poloniei (denar, pólgrosz, grosz), Regatul Ungariei (denár, félgaras) și Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Halber Schwertgroschen, Groschen, Mariengroschen) + fals (denar). [1606] În col. Complexului Muzeal Bucovina, Suceava.

Informații Brândușa Amarandei și Mugur Andronic (Complexul Muzeal Bucovina, Suceava).

Milești, r. Nisporeni, R. Moldova; 1954. Lucrări agricole. Numeroase monede de aur și argint împreună cu obiecte de podoabă. Recuperate 19 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Arendsrijksdaalder, Taler), Regatul Poloniei (trojaki) și Republica Provinciile Unite (Gehelnde rijksdaalder). [1606] În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 123, nr. 50; V.M. Butnariu, în TezChișinău, p. 44-45, nr. 18.

Scobinți, c. Scobinți, j. Iași, România; 1989. Din tezaurul descoperit în grădina locuinței Veronicăi Roșu din localitate au fost recuperate 129 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Annabergerhalbtaler), Principatul Transilvaniei (hármás garas) și Regatul Poloniei (trojaki, szóstaki). [1606] În col. MIM.

V.M. Butnariu, SCN, 12, 1997 (1998), p. 158; idem, în CNM, II, p. 77-78, nr. 16.

Cordăreni, j. Botoșani, România; 1965. Descoperit cu ocazia unor lucrări edilitare. Recuperate 636 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Mariengroschen, Dreigroschen, Taler), Principatul Transilvaniei (hármás garas), Regatul Poloniei (szeląg, pólgrosz, grosz, trojaki, szóstaki), Regatul Ungariei (denár) și Republica Provinciile Unite (Gehelnde rijksdaalder) + fals (Denar) [1607] În col. MJB.

Viorica Enăchiuc, Acta Moldaviae Meridionalis, 12-13 (1990-1992), p. 93-101; V.M. Butnariu, E. Setnic, Acta Moldaviae Septentrionalis, 7-8 (2008-2009), 2009, p. 133-143; E. Setnic, V.M. Butnariu, în CNM, IV, p. 51-62, nr. 10.

Mărculești*, r. Florești, R. Moldova; 1986. Lucrări de arătură. Un vas de lut care nu s-a păstrat. Achiziționate 2467 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Groschen), Regatul Poloniei (szeląg, pólgrosz, grosz) și Regatul Ungariei (félgaras). [1607] În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1983 (1988), p. 145-148 (BĂHRINEȘTI, 3000 monede); Ana Niculiță, ArhMold, 18, 1995, p. 303-309 (MĂRCULEȘTI, 2467 monede).

Tanacu II, în punctul „Chiscul ulucilor”, j. Vaslui, România; 1970. La circa 2 km SE de sat, recuperate 134 monede: Imperiul Otoman (altân), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Krucierz, Daalder, Taler, Dukat), Principatul Transilvaniei (hármás garas, tallér), Regatul Poloniei (trojaki, szóstaki), Republica

Provinciile Unite (dukaat met de ridder, ducat) și Republica Veneția (ducat) + fals (trojaki). **1607** În col. Complexului Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău.

V. Căpitanu, *Carpica*, 6, 1973-1974, p. 77-100; B. Mitrea, *BSNR*, 70-74 (1976-1980), 1981, p. 607; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 89, nr. 137; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 39.

Seliște*, c. Mileanca, j. Botoșani, România; 1960. Lucrări agricole pe dealul Iașul Vechi. 146 monede (45 AV și 101 AR): Imperiul Otoman (altân), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Dreipölker, Dukat), Principatul Transilvaniei (aranyforint), Regatul Poloniei (trojaki, szóstaki, dukat) și Republica Provinciile Unite (taler, dukaat met de ridder). **1610**? În col. MNIR.

Gr. Foit, Noi tezaure monetare descoperite în regiunea Suceava, Suceava, 1967, p. 23-31; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 38.

Bălțați, c. Tătărăni, j. Vaslui, România; primăvara 1998. Descoperire fortuită într-un zăcământ de nisip, în zona de NE a satului, urmată de săpături de salvare. Au fost recuperate 812 monede: Confederația Helvetică (teston), Imperiul Otoman (alt, n, akçe), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Halbschwertgroschen, Groschen, Heller, Mariengroschen), Regatul Poloniei (grosz, pólgrosz, trojaki), Regatul Ungariei (denár) + fals (akçe, pólgrosz), podoabe (ac de păr, inel, pandantiv-amuletă, verigi de tâmplă), accesorii vestimentare (bumbi, aplice) și diverse (pastilă de argint). **1611** În col. Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui.

A. Vilcu, Adriana Țibulcă, V.M. Butnariu, Ruxandra Alaiba, în *CNM*, III, p. 57-89, nr. 4.

Iurești, în punctul „Ochiul Alb”, c. Todireni, j. Botoșani, România; 1937. Descoperite de avocatul Florin Codrescu care le-a donat la MNA. Cinci emisiuni: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Halbtaler, Taler) și Regatul Poloniei (trojaki, szóstaki). **1612** În col. IAB.

RAJB, p. 269, nr. LIX.5.A; V.M. Butnariu, *AIIA Iași*, 25 1988, 1, p. 270-271, fig. III / 1-5; Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 70, nr. 60.

Ceplenița, j. Iași, România; 1975?. S-au păstrat informații despre nouă monede de argint aduse de elevi la școala din localitate: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Etschkreuzer) și Regatul Poloniei (szelağ, pólgrosz). **1615** În col. prof. Aurel Scarlat, Hârlău.

V.M. Butnariu, *Strabon. Bulletin d'information historique*, I/1, ianuarie-iunie 2003, p. 36-37.

Mârzești, r. Orhei, R. Moldova; apr. 1962. Lucrări agricole. Recuperate 17 monede poloneze (pólgrosz, póltoraki). **1616** În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 117, nr. 36 (19 monede); Adelaida Chiroșca, *Tyragetia*, s.n., 3 (18), 2009, 2, p. 79-84.

Morozeni, r. Orhei, R. Moldova; 1962. Lucrări agricole pe terenurile fostului colhoz „Patria”. Recuperate 17 monede poloneze (pólgrosz, póltoraki, krucierz). **1616** În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 117, nr. 38 (19 monede; *terminus post quem* 1624); V.M. Butnariu, în *Tez Chișinău*, p. 45-46, nr. 20 (17 monede); Adelaida Chiroșca, *Tyragetia*, s.n., 3 (18), 2009, 2, p. 79-82 și 85-86.

Redi-Cereșnovăț*, r. Soroca, R. Moldova; 1877. Comisia Arheologică de la St. Petersburg a primit 4437 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar, Halbtaler, 28 Stüber, Taler), Regatul Poloniei (szelağ, grosz, póltoraki, trojaki, szóstaki, ort), Republica Provinciile Unite (leeuwendaalder) și Rusia moscovită (denga, kopeika). La Universitatea din Kiev au fost trimise 10 exemplare, restul pieselor au fost întoarse descoperitorilor. **1618**?

Nudelman, *Topografija*, p. 106, nr. 10.

Cucuruzeni*, r. Orhei, R. Moldova; martie 1908. Lucrări de grădinărit. Ispravnicul gubernial a trimis la Comisia Imperială de Arheologie din Sankt-Petersburg 1520 de monede de aur și argint: Imperiul Otoman (altân), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Vierteltaler, 28 Stüber, Gulden AR, Taler), Principatul

Transilvaniei (hármás garas), Regatul Poloniei (szeląg, pólgrosz, grosz, trojaki, ort), Regatul Spaniei (leeuwendaalder) și Republica Provinciile Unite (daalder, leeuwendaalder). 230 monede bine păstrate au fost transmise la Ermitaj, iar alte 1290 și partea de jos a vasului de lut au fost retrocedate descoperitorului.

1619?

ANRM, Fond 6, inv. 7, dos. 14; Nudelman, *Topografija*, p. 114-116, nr. 34; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 36.

Băhrinești*, r. Florești, R. Moldova; 1980. În apropierea căii ferate, în preajma localității. Recuperate 320 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (denar), Regatul Poloniei (szeląg, póltoraki) și Regatul Ungariei (félgaras). **1621** În col. MNAIM.

A.A. Nudelman, AIM, 1983 (1988), p. 145-148 (MĂRCULEȘTI, 327 monede); idem, în *Numizmatičeskie issledovanija po istorii iugo-vostočnoj Evropy*, Chișinău, 1990, p. 185-203 (BĂHRINEȘTI, 59 monede); V.M. Butnariu, Ana Niculiță, în *TezChișinău*, p. 46-47 (BĂHRINEȘTI, 320 monede; *terminus post quem* 1625); Ana Niculiță, Tyragetia, s.n., 2 (17), 2008, 2, p. 89-98 (BĂHRINEȘTI, 320 monede; *terminus post quem* 1623).

Iași, hotel Traian, j. Iași, România; 1975. Lucrări de consolidare. La o adâncime de 2,20 m a fost găsit un vas-puşculiță cu monede de argint din care au fost recuperate 92 piese: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (28 Stüber), Regatul Poloniei (trojaki, ort), Regatul Spaniei (real de a ocho) și Republica Provinciile Unite (leeuwendaalder). Vasul s-a pierdut. **1621** În col. MIM.

V.M. Butnariu, Voica Maria Pușcașu, AIIIași, 30, 1993, p. 573-574 și 576 (fig. 1, 3); V.M. Butnariu, în CNM, II, p. 79-80, nr. 17.

Panciu*, j. Vrancea, România; 1944. Circa 15-16 taleri din care a fost identificat un singur exemplar emis de Republica Provinciile Unite (nederlandse rijksdaalder). **1623**

O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 459, nr. 35.

Păun, c. Mihălășeni, j. Botoșani, România; 1963. Pe terenul fostei C.A.P., 212 monede: Imperiul Otoman (akçe, dirhem), Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Taler) și Regatul Poloniei (dwugrosze, trojaki) + fals (akçe), podoabe (cercei, pandantive) și accesorii vestimentare (broșe, nasturi, aplice). **1623?** În col. MJB.

Eugenia Neamțu, Gr. Foit, ArhMold, 7, 1972, p. 359-367; RAJB, p. 184, nr. XXXIX.5.A; B. Mitrea, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 368, nr. 113 (MIHĂLĂȘENI); Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 79, nr. 101; Ana Boldureanu, A. Vilcu, V.M. Butnariu, E. Setnic, Rodica Popovici, în CNM, IV, p. 63-68, nr. 11.

Siret, j. Suceava, România; 1987. Lucrări de consolidare la biserica Sf. Onufrie (Mănăstioara). Sub scara clopotniței, un colier alcătuit din 40 monede de argint (219 g) prinse între ele cu mici verigi de argint sudate: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Reichsort, Doppeltaler) și Regatul Poloniei (trojaki, ort). **1623** În col. Complexului Muzeal Bucovina, Suceava.

V. Mihailescu-Bîrliba, V. Butnariu, ArhMold, 12, 1988, p. 319, nr. 61.

Copăceni II, în punctul „Bicbaevsk”, r. Sângerei, R. Moldova; 1968. Recuperate 10 piese: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar) și Regatul Poloniei (grosz, pólgrosz, szeląg). **1625** În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 111-112, nr. 26 (COPĂCENI II); Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul (XIV-XVI)*, p. 63, nr. 32.b; V.M. Butnariu, în *TezChișinău*, p. 47, nr. 22.

Vasilcău, r. Soroca, R. Moldova; 1959. Lucrări agricole în apropierea satului. Recuperate 23 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar), Regatul Poloniei (pólgrosz, grosz) și Regatul Ungariei (félgaras). **1626** În col. MNAIM.

Nudelman, *Topografija*, p. 105-106, nr. 9; V.M. Butnariu, în *TezChișinău*, p. 47-48, nr. 23.

Huși*, pădurea Dobrina, în punctul „Fundul Văii Ochiului”, j. Vaslui, România; 1928-1929. Aproximativ 700 de monede de argint, toate cu efigia regelui Zygmunt III Waza. [1627?]

O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 459, nr. 36; RAJV, p. 153, nr. XXXV.I.

Măgura, j. Bacău, România; 1966. Lucrări de construcție în grădina Elisabetei Bobârnac; 23 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar), Regatul Poloniei (pólgrosz, grosz) și Regatul Suediei (Dreipölder). [1627] În col. Complexului Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău.

Al. Artimon, Carpica, 4, 1971-1972, p. 323-330.

Vâșcăuți*, r. Orhei, R. Moldova; 1903. În via cetățeanului Gheorghe Andronic. 39 monede ce aveau efigia regelui Zygmunt III Waza aduse la Comisia arheologică de la St. Petersburg. [1627?]

Nudelman, *Topografija*, p. 117, nr. 37.

Iași*, str. Vasile Lupu nr. 28, j. Iași, România; 6 septembre 2002. Cercetări arheologice de salvare; caseta II, la o adâncime de 0,90-1,20 m față de nivelul contemporan de locuire, la 1,20 m distanță de profilul de est și la 0,80 m de profilul sudic, un vas-puşculiță din care au fost recuperate 818 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (½ Stüber, 3 Kreuzer, Albus, Denar, Groschen, Rijderschelling), Orașul Riga (Schilling), Ordinul Teutonic (Schilling), Regatul Poloniei (szelağ, pólgrosz) și Regatul Suediei (Schilling). [1628] În col. MIM.

L. Munteanu, V. Mihailescu-Bîrlița, E. Oberländer-Târnoveanu, în *The great medieval coins hoard of Iași*, Iași, 2006, p. 326-348; V.M. Butnariu, *ibidem*, p. 475-496.

Iași, biserica Sf. Sava, j. Iași, România; 1977. Cercetări arheologice în ansamblul arhitectural medieval. În secțiunea XVIII, carou 30, între -2,87 și -3,61 m, 16 monede: Imperiul Sacru Roman de Națiune Germană (Denar), Regatul Poloniei (szelağ, pólgrosz) și Regatul Suediei (Schilling) și + fals (szelağ). [1630] În col. MIM.

V.M. Butnariu, în CNM, II, p. 89, nr. 20.

Lisăuți-Vlădicina, reg. Cernăuți, Ucraina; 1942. Tezaurul, descoperit în timpul războiului, a fost cumpărat în 1943 de Academia Română. După anul 1945, au fost restituite 37 monede: Regatul Poloniei (póltoraki, trojaki, szóstaki, ort) și Regatul Suediei (Dreipölder). [1632] În col. MNEIN.

Nudelman, *Topografija*, p. 129, nr. 66 (MOLDOVA DE NORD); Raisa Tabuica, V.M. Butnariu, în *TezChișinău*, p. 49-50, nr. 26.

«Grossus argenteus triplex» en Moldavie (II)

RÉSUMÉ

Monnaie d'argent de valeur moyenne, le *grossus argenteus triplex* a été à l'origine une émission polono-prussienne appelée *trojaki* ou *Dreigröschler*. À partir de la fin du XVIe siècle elle a été adoptée en tant que modèle par d'autres émetteurs sous la dénomination *hármas garas*, *krucierz*, *III grossetti*, *artiluk*; dans les actes internes des Pays Roumains on le nome *potronic* (Moldavie) et *costanda* (Valachie).

Pour le Royaume de Pologne, c'était la première monnaie dont la frappe a été circonscrite à l'esprit réformateur de l'époque, qui a ouvert le chemin de la modernisation du système monétaire de la Couronne et, en même temps, a lancé l'achèvement de l'union monétaire polono-prussienne. Dans les pays historiques roumains, cette monnaie apparaît dans de nombreux trésors. En Moldavie, elle a pénétré dans des conditions militaires et politiques exceptionnelles et elle est devenue bientôt la monnaie moyenne la plus stable est la plus facile à accumuler, mais elle a disparu de la circulation dans des conditions pas claires.

L'auteur réexamine les sources numismatiques en partant d'une bibliographie complétée par quelques trouvailles inédites. Sur ce fondement, on a réalisé un répertoire des trésors des XVIe-XVIIe siècles de Moldavie – qui comprennent des pièces de cette catégorie – comme un échantillon représentatif pour certaines évaluations, soit d'ensemble, soit par catégories monétaires. Malheureusement, les trésors ne reflètent pas l'effectif monétaire de l'époque, mais seulement d'accumulations partielles qui, le plus souvent dans ce cas-là, ont été partiellement récupérées. Ce fait limite quelques possibles conclusions à certaines observations générales, contrôlables, selon l'auteur, par l'appel à l'information écrite (actes internes, traités).

Afin de finir cette démarche, en gardant le contrôle sur le total qui se présente très diversifié et, en même temps, clairement structuré par périodes et par régions historiques, en accord avec la dynamique des relations internationales de l'époque, l'auteur a estimé l'ampleur et la durée des rapports établis à l'époque entre catégories à diverses valeurs comme suit:

I. les deniers hongrois et les aspres ottomans – le numéraire fort resté en circulation jusqu'à la fin du XVIe siècle;

II. les deniers impériaux et les pól grosze – le numéraire mineur resté en circulation jusqu'au début du XVIe siècle;

III. les escalins – szelągi polonais et Skilling suédois, ces derniers comme monnaies de guerre;

IV. les écus – des grosses pièces qui ont pénétré ici au siècle suivant, surtout «allemands» et hollandais;

V. pièces d'or (altouns, Goldgulden, aranyforint, dukat, hongarsche dukaat, dukaat met de ridder et zecchino);

VI. les escalins – pól toraki polonais et Dreipólker suédois comme monnaies d'inflation.

En ce qui concerne la répartition des monnaies des trésors du Répertoire on a distingué plusieurs phases correspondant aux réformes monétaires et crises financières majeures liées à certains événements militaires qui ont déstabilisé la situation politique et à des initiatives diplomatiques décisives, sans négliger une possible correspondance entre l'intervalle de l'émission et le *terminus post quem*, lorsqu'elles ont été accumulées et cachées.

On attire l'attention sur l'intention de l'auteur de suivre – dans la mesure du possible, d'une manière parallèle et synchronique – la situation sur le continent (dans le sens géographique), en relative concordance avec les données fournies par les «espaces monétaires» avoisinés à la Moldavie (ottoman, polonais-lituanien, hongrois), que nous avons rapportées à celles enregistrées dans la principauté.

Il est évident que tout essai de démarrer l'exposé historique en partant seulement des données connues pour la Moldavie, sans tenir compte de la situation d'ensemble, ne permettra pas le savoir en détail et la compréhension correcte du spécifique local.

Il ne faut pas ignorer que les changements survenus dans le statut juridique de la Moldavie aux XVIe-XVIIe siècles s'expliquent surtout par l'évolution des rapports confessionnels, économiques et militaires entre les protagonistes du contractualisme européen et de l'exclusivisme ottoman. La législation et le matériel numismatique l'indiquent d'une manière convaincante.

Traduit par Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba

ABREVIERI NECUPRINSE ÎN LISTA REVISTEI SCN

ActaPH	Acta Poloniae Historica. Instytut Historii polskiej Akademii Nauk, Varșovia
Bahrfeldt, <i>Das Münzwesen der Brandenburg</i>	Em. Bahrfeldt, <i>Das Münzwesen der Brandenburg unter den Hohenzollern bis zum grossen Kurfürsten, von 1415 bis 1640</i> , Berlin, 1895
Berciu-Drăghicescu, <i>Repertoriul (XIV-XVI)</i>	Adina Berciu-Drăghicescu, <i>Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei (secolele XIV-XVI)</i> , în <i>Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologica, genealogică, numismatică</i> , II, București, 1990, p. 54-92
Boldureanu, <i>Moneda otomană (1512-1603)</i>	Anuța Boldureanu, <i>Moneda otomană în Moldova (1512-1603)</i> , teză de doctor în științe istorice, Academia de Științe a Moldovei, 2005, accesibilă

- la Consiliul Național pentru Atestare și Acreditare
<http://www.cnaa.acad.md/thesis/3104/>
- Butnariu, *Transilvania (1526-1714)*
 V.M. Butnariu, *Transilvania în relațiile internaționale. Interferențe politice și monetare (1526-1714)*, Iași, 2004
- Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*
 Ven. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri. Țările române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea*, Iași, 1991
- CNM
Corpus Nummorum Moldaviae, ed. V.M. Butnariu: II, *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de Iași*, Iași, 2001; III, *Monnaies et parures du Musée Départemental „Ștefan cel Mare” de Vaslui*, Iași, 2007; IV, *Monnaies et parures du Musée Départemental de Botoșani*, Gura Humorului, 2010
- Decei, *Istoria Imperiului otoman*
 A. Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, București, 1978
- Engel, Serrure, *Traité (1897)*
 A. Engel, R. Serrure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine. Première partie. Epoque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, Paris, 1897
- Gemil, *Țările române (1621-1672)*
 T. Gemil, *Țările române în contextul politic internațional (1621-1672)*, București, 1979
- Kurze Geschichte*
Kurze Geschichte Siebenbürgens, ed. B. Köpeczi, Budapesta, 1990
- Lefavre, *Les Magyars*
 A. Lefavre, *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526-1722)*, I, Paris, 1902
- Mikolajczyk, *Einführung*
 A. Mikolajczyk, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Łódź, 1988
- MIM
 Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- MJB
 Muzeul Județean Botoșani, Botoșani
- MNAIM
 Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău
- MNEIN
 Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău
- Nudelman, *Topografija*
 A.A. Nudelman, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, Chișinău, 1976
- RAJB
 Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976
- RAJI
 V. Chirica, M. Tanaschi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, red. V. Chirica, 1-2, Iași, 1984-1985
- RAJV
 Gh. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980
- Resch, *Münzen und Medaillen*
 A. Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu, 1911
- TezChișinău
Tezaure din muzeele orașului Chișinău. Secolele XVI-XVIII, coord. V.M. Butnariu, Chișinău, 1994
- Veress, *Documente*
 A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, 1-8, București, 1929-1935
- Wallerstein, *Sistemul mondial modern*
 Imm. Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, București, 1992

